

HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 / (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume: 13, Issue: 3, June 2021

www.historystudies.net

HACI İBRAHİM PAŞA'NIN VAKIF HİZMETLERİ

Foundation Services of Hadji Ibrahim Pasha

Dr. Öğr. Üyesi Özkan Özer

Ondokuz Mayıs Üniversitesi
ozkanozerkeskin61@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0001-8631-9212

HISTORY

Makale Türü-*Article Type* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 12.02.2021
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 13.04.2021
DOI Number : 10.9737/hist.2021.1020

Atıf – Citation:

Özkan Özer, "Hacı İbrahim Paşa'nın Vakıf Hizmetleri",
History Studies, 13/3, June 2021, s. 939-962.

HACI İBRAHİM PAŞA'NIN VAKIF HİZMETLERİ

Foundation Services of Hadji Ibrahim Pasha

Dr. Öğr. Üyesi Özkan Özer

Öz

İbrahim Paşa, çocuk yaşta saray mutfağında başladığı devlet hizmetine kethüdalık, kaptan-ı deryalık, sancak beyliği, beylerbeylik ve hac emirliği gibi muhtelif görevlerle devam etmiştir. Son olarak kendisine Girit valiliği ve Kandiye muhafızlığı tevcih olunmuştur. Bu görevi esnasında vefat etmiştir. Kandiye’de yaptırdığı mektebin bahçesi ebedi istirahatgahı olmuştur. Kethüdalık döneminden hayatının son demlerine kadar vakıflar kurmuş ve kurduğu vakıfların ayakta kalması için mal varlığını bu vakıflara aktarmıştır.

İbrahim Paşa'nın vakıfları hakkında bilgi veren araştırmalar incelendiğinde bunların vakfiye temelli olduğu ve sadece İstanbul'da tesis edilen iki vakıftan bahsettiği görülmektedir. Bu çalışma ise Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde bulunan farklı arşiv fonlarındaki perakende evrak ve defterlerin yanı sıra İbrahim Paşa tarafından kurulan vakıflara ait Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki farklı tarihli dört ayrı vakfiyeden istifade edilerek hazırlanmıştır. İbrahim Paşa'nın kurmuş olduğu vakıflar, yine kendisi tarafından inşa ettirilen cami ve mektepleri finanse etmek için kurulmuştur. Tafsilatlı bir inceleme yapıldığında, hem kuruluş aşamasında hem de sonrasında, eğitim alanında önemli hizmetler sunduğu görülmektedir. Bu hizmetlerin sadece kendi bünyesindeki birimlerle sınırlı kalmamış olması da ayrı bir fark yaratmaktadır. Müstakil vakıf çalışmaları satır aralarında kalmış detayların gün yüzüne çıkarılmasını ve incelenen konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Bu çalışmanın amacı İbrahim Paşa vakıflarının kuruluşunu, işleyişini ve topluma sunduğu hizmetleri anlatmaktır.

Anahtar Kelimeler: Vakıf, Osmanlı'da Eğitim, Aşçı Hacı İbrahim Paşa, Basmacızade.

Abstract

Ibrahim Pasha, who started his state service in the palace kitchen when he was a child, continued with various services such as chamberlainship, admiral in chief, sanjakbeys, beylerbeylik, governor and pilgrimage emirate. In addition, he was given the governorship of Crete and the guard of Heraklion. He passed away during this service. The garden of the school built by him in Heraklion was the eternal resting place of Ibrahim Pasha. He established foundations from the time of his chamberlainship until the last days of his life and transferred his assets to these foundations for the continuity of the foundations.

When the studies which are about Ibrahim Pasha's foundations are examined, it can be noticed that they are based on just only the foundations and especially two foundations founded in Constantinople. This study was prepared by using the retail documents and notebooks in different archive funds in the Ottoman Archives of the Presidency of State Archives, as well as four different foundations with different dates in the Archives of the General Directorate of Foundations established by İbrahim Pasha. Ibrahim Pasha's foundations were founded to fund the mosque and school built by him. When a detailed investigation is carried out, it is seen that this foundation made a major contribution in the field of education both during the foundation phase and after. What is more, these services were not limited to its structure, which made a big difference. Private foundation studies help the hidden details come out and provide a better understanding of the subject studied. This study aims to explain Ibrahim Pasha's foundations' establishment, function and services offered the society.

Keywords: Foundation, Education in the Ottoman Empire, Cook Hadji Ibrahim Pasha, Basmacızade

Giriş

Vakfiyeler, vakfın hüviyeti niteliğinde belgelerdir. Vakfın tescili esnasında tutulan bu kayıtlar inşa edilen müessesenin detaylarının okunabilmesi açısından oldukça büyük bir önemi haizdir. Çalışmamızda, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan, 570 Numaralı İstanbul Vakfiye Defteri içindeki vakfiyelerin istinsah kayıtları kullanılmıştır. 1826'da Evkaf-ı Hümayun Nezareti kurularak vakıf kurumundaki dağınıklık ve keyfiyetin önüne geçilmek istenmiştir. Bu girişimle birlikte yeni bir dönem başlamıştır. Atılan ilk adımlardan birisi de mütevellilerin ve nazırların ellerinde bulunan vakfiyelerin bir araya getirilerek vakfiye defterleri oluşturulması olmuştur. Vakfiye defterlerinde vakıf idarecileri tarafından bildirilen vakıf kayıtlarının yanı sıra şer'iyeye sicillerinde bulunan fakat aslı mevcut olmayan vakfiyelere de yer verilmiştir. Zamanla orijinaleri kaybolan veya dağınık halde bulunan vakfiye örneklerine bu defterlerden ulaşmak mümkündür.¹ Bahsedilen vakfiye defterinde Hacı İbrahim Paşa'ya ait farklı yıllarda tanzim edilmiş dört vakfiye art arda verilmiştir. Bu itibarla vakfiye defterlerinin dağınıklığın giderilmesi açısından vakıf çalışmalarındaki yeri ve önemi daha iyi anlaşılmaktadır.

Kronolojik olarak baktığımızda, İbrahim Paşa'nın kurmuş olduğu 4 vakıftan ilk ikisi İstanbul'da, diğer ikisi ise Kandıye'de bulunuyordu. İlk vakfiye 9 Mayıs 1706 tarihidir.² İstanbul'da vâkıfın kendisi tarafından yaptırılması planlanan sıbyan mektebinin ihtiyaçlarını karşılamak için tesis edilmişti. İkinci vakfiye 23 Mart 1708 tarihli olup yine İstanbul'da inşa edilen cami vakfı için tanzim edilmişti.³ Kandıye'de inşa edilen mektebin giderlerini karşılamak üzere kurulan üçüncü vakfa ait Eylül-Ekim 1722 tarihli vakfiyede⁴ ayrıca 1.000 kuruş nakit vakfedildiği kaydedilmektedir. Bu paranın faize verilmemesi, müteveli kaymakamı tarafından zeytinyağı ve vakfa yeni akarlar, yani gelir getiren gayrimenkuller satın alınması şart edilmişti. Bundan tam bir sene sonra Eylül 1723'te tescil edilen dördüncü vakfiyenin⁵ tanzim edilme sebebi de burada belirtilen şart üzerine satın alınan akarların vakfa kaydedilmesini sağlamaktı. O halde diyebiliriz ki Hacı İbrahim Paşa'nın dört vakfiyesi olmasına rağmen müstakil olarak kurulmuş üç vakfi bulunuyordu. Bu vakıflar bir bütün olarak değerlendirildiğinde eğitim konusunda önemli faaliyetlerin gerçekleştirildiği görülecektir.

1. İbrahim Paşa'nın Hayatına Dair

Doğum tarihi bilinmeyen İbrahim Paşa'nın doğum yeri Mora'ya bağlı Tripoliçe⁶ kasabasıdır.⁷ Vakfiyesinden anlaşılacağı üzere babasının adı Selim, büyükbabasının adı Hüseyin olup annesi hakkında herhangi bir bilgiye tesadüf edilmemiştir.⁸ İbrahim Paşa küçük yaşta İstanbul'a gelerek Matbah-ı Âmir'e girdi ve çeşitli görevler yaptı. Bu vesileyle kendisine *aşçı* lakabı verildi.⁹ Aşçı lakabının yanı sıra *Moralı* olarak da bilinmektedir.¹⁰ Daha sonra Çorlulu Ali Paşa'nın Trablusşam

¹ Mevlüt Çam, İbrahim Turhan, Rıdvan Enes Akçatepe, *Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv Rehberi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2020, s. 35.

² VGMA.VKF.İST.d., 570/241-243, (*Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi*, İstanbul Vakfiye Defterleri, Defter No: 570, s. 241-243), 25 Muharrem 1118. Metin içinde tarihler miladi olarak verilmiştir.

³ VGMA.VKF.İST.d., 570/244-250, 1 Muharrem 1120.

⁴ VGMA.VKF.İST.d., 570/251-253, Zilhicce 1134.

⁵ VGMA.VKF.İST.d., 570/254-256, Zilhicce 1135.

⁶ 1460 yılında Osmanlı idaresine giren Tripoliçe, Mora Yarımadası'nın orta kesiminde konumlanmaktadır. Günümüzde yakınında bulunan üç antik şehir dolayısıyla Tripolis yani üç şehir ismi ile anılmaktadır. Machiel Kiel, "Tripoliçe", *DİA*, C. 41, İstanbul 2012, s. 314.

⁷ Râşid Mehmed Efendi, *Târîh-i Râşid*, C. 3, Haz.: Abdülkadir Özcan, Baki Çakır, Yunus Uğur, Ahmet Zeki İzgöer, Klasik Yayınları, İstanbul Mayıs 2013, s. 1425.

⁸ ...*el-Hâcc İbrahim Ağa ibn Selim ibn Hüseyin*... VGMA.VKF.İST.d., 570/241.

⁹ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C. 3, Haz.: Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul Haziran 1996, s. 776; İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. 5, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971, s. 205.

¹⁰ M. Münir Aktepe, "Kapudân-ı Derya Moralı Aşçı Hacı İbrahim Paşa ve Vakfiyeleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 6, İstanbul 1975, s. 177. İbrahim Paşa ve İstanbul'da tescil ettirdiği vakfiyelerle ilgili M. Münir Aktepe tarafından yapılan bu çalışma önemli bilgiler içermektedir. Çalışmada evvela İbrahim Paşa'nın

valisi olduğu dönemde O'nun kethüdalığını¹¹ yapan İbrahim Paşa -bu dönem kendisinden İbrahim Ağa olarak bahsedilir- ilk defa 18 Aralık 1706'da vezir rütbesi ile kaptan-ı derya olarak tayin edildi.¹² 5 Mayıs 1707'de donanma ile birlikte Akdeniz'e açılan İbrahim Paşa, 15 Eylül 1707'de yanında beş korsan gemisi, pek çok esir gibi ganimetlerle İstanbul'a döndü. Seferdeki başarısı sebebiyle padişah III. Ahmed kendisine samur bir kürk hediye etti. İbrahim Paşa, ikinci Akdeniz seferini 3 Mayıs- 24 Ekim 1708; üçüncü Akdeniz seferini ise 28 Mayıs - 29 Eylül 1709 tarihleri arasında gerçekleştirdi.¹³ Bu sefer organizasyonu için Rodos, Sakız, Ağrıboz, İzmir ve Foça'da bulunan paşalara fermanlar gönderilerek İbrahim Paşa'nın hizmetinde, sefer için hazır bulunmaları emredilmiştir.¹⁴

Üçüncü Akdeniz seferinden ganimet olarak üç kalyon ve bir şehdiye¹⁵ ile geri döndü.¹⁶ Bu sefer esnasında ele geçirilen kalyonlardan birisi İskenderun Limanı civarında gerçekleşen bir çatışmada kazanıldı. Bu çatışmada ayrıca, otuz sekiz esir ve çeşitli mallar ele geçirildi. İbrahim Paşa'ya gönderilen bir fermanla seferden elde edilen ganimetlerin beşte birinin kendisine ayrılması, beşte ikisinin devlet hazinesine ve geri kalan kısmının da diğer kaptanlar ve denizciler arasında taksim edilmesi emredilmiştir.¹⁷ Buradaki ganimet taksimatı İbrahim Paşa'nın vakıflara aktardığı servetinin nereden ve nasıl temin edildiği konusuna açıklık getirmektedir.

Çorlulu Ali Paşa'nın kethüdalığını yapması hasebiyle kendisine yakınlığı vardı. Çorlulu Ali Paşa, bu dönem dış siyasetinde Rusya ile olan ilişkiler konusundaki görüş farklılığından dolayı gözden düştü.¹⁸ İbrahim Paşa, bu yakınlık sebebiyle 26 Ekim 1709'da kaptan-ı deryalıktan azledildi.¹⁹ Merkezden uzaklaştırılmak için de kendisine Mısır valiliği verildi. Bir sene bile görev yapmadan 2 Ağustos 1710'da Mısır valiliğinden de uzaklaştırılarak Boğaz-Hisar Kalesi'nde hapsedildi. Daha sonra Midilli'ye sürgün edilerek kalebent edildi.²⁰ Temmuz 1712'de cezası hafifletilerek Limni Adası'nda cezirebent edildi.²¹ 7/16 Mayıs 1713 ile Eylül/Ekim 1716 tarihleri

hayatı ile ilgili detaylı bilgiler verilmiş, sonrasında ise ilki 9 Mayıs 1706, ikincisi 23 Mart 1708 tarihine ait iki vakfiyede bulunan şartlar alt alta sıralanmıştır. Aktepe'nin aktardığı ile VGMA'daki vakfiye kayıtları arasında vakfın akarları ile ilgili bazı farklılıklar mevcuttur. Yeri geldikçe bu farklılıklara değinilecektir.

¹¹ Râşid Mehmed Efendi, *age*, C.3, s. 1425; VGMA.VKF.İST.d., 570/241. Vakfiyede Sadrazam Ali Paşa'nın kethüdası el-Hâcc İbrahim Ağa olarak bahsedilmektedir.

¹² Aktepe, *agm*, s. 178; Silâhdar Fındıklılı Mehmet Ağa, *Nusretnâme*, C. II, Sadeleştiren: İsmet Parmaksızoğlu, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, s. 232. İsmail Hami Danişmend bu tarihi 16 Aralık 1706, Mehmed Süreyya ise 6 Mart/3 Nisan 1707 olarak belirtmiştir. Danişmend, *age*, s. 205; Süreyya, *age*, s. 776. 17. yüzyıl boyunca kapudan/kaptan paşaların ya da kaptan-ı deryaların tamamı vezir rütbesinde olanlardan seçilmiştir. İdris Bostan, "Kapudan Paşa", *DİA*, C. 24, İstanbul 2001, s. 354. Mehmet Zeki Pakalın da buna paralel bir görüşle, denize çıkan büyük donanmaların kaptanlığının vezirlere tevcih edildiğini ve bu sebeple kaptanlığa paşalık unvanının eklendiğini bildirmektedir. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. 2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s. 182.

¹³ Aktepe, *agm*, s. 179-180. İbrahim Paşa, üçüncü Akdeniz seferi esnasında Limni Kalesi cephaneliğine yıldırım düştüğü haberinin alınması üzerine bu kalenin tamiriyle de görevlendirildi.

¹⁴ BOA, A. DVNSMHHM. d., 116/272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288 numaralı hükümler. 11-20 Şubat 1709.

¹⁵ Şehdiye, narin yapılı bir tür yelkenlidir. Süleyman Nutkî, *Kamûs-i Bahri*, Haz.: Mustafa Pultar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s. 272.

¹⁶ Aktepe, *agm*, s. 180-181.

¹⁷ BOA, A. DVNSMHHM. d., 116/782, 19-28 Temmuz 1709.

¹⁸ Çorlulu Ali Paşa bu dönem dış siyasetinde Rusya'ya karşı İsveç ile ittifak yapılması düşüncesindeydi. Bunun için Babadağ muhafızı Yusuf Paşa'yı görevlendirmişti. Rusya ile girişecekleri muharebede Kırım askerleriyle kendilerine yardım edeceklerini dahi bildirmişti. Durumu haber alan III. Ahmed, Rusya ile yapılan anlaşmaya aykırı tavır takındığı için Çorlulu Ali Paşa'yı azletmiştir. Reşad Ekrem Koçu, "Ali Paşa", *İA*, C. 1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1978, s. 327.

¹⁹ İsmail Hami Danişmend, Mısır valiliğine gönderilmek üzere kaptan-ı deryalıktan azledilme tarihini 28 Ekim 1709 olarak kaydeder. Danişmend, *age*, s. 205. Kazasker Mehmed Hafid, 28 Ekim 1709'da İbrahim Paşa'nın Mısır valiliğine getirildiğini bildirmektedir. Kazasker Mehmed Hafid, *Sefinetü'l-vüzerâ*, Neşreden: İsmet Parmaksızoğlu, Şirketî Mürettebiye Basımevi, İstanbul 1952, s. 44.

²⁰ Aktepe, *agm*, s. 181.

²¹ BOA, A. DVNSMHHM. d., 119/876-877, 16-25 Temmuz 1712.

arasında iki kez Sayda-Beyrut sancakbeyliği, Halep beylerbeyliği ve Kudüs sancakbeyliği yaptı. 18 Eylül/16 Ekim 1716'da Şam beylerbeyliğine tayin edildi ve bu sırada hac emiri²² olarak görev yaptı. Bu görevinde de fazla kalamadı; 16 Aralık 1716'da Halep valisi oldu, 14 Şubat 1717 tarihinde ise ikinci kez kaptan-ı derya olarak vazifelendirildi.²³

İbrahim Paşa ikinci kez kaptan-ı deryalığa atandıktan sonra 26 Mart 1717'de zahire sevkiyatı amacıyla²⁴ Tuna, 6 Haziran 1717'de korsanlarla mücadele için²⁵ Akdeniz seyrüseferlerine çıktı. Limni Adası ve Bozcaada önlerinde Venedik donanmasıyla 12-13-16 Haziran tarihlerinde üç deniz savaşı yapıldı ve neticede Venedik gemileri bölgeyi terk etmek durumunda kaldı. Sonrasında İbrahim Paşa kumandasındaki Osmanlı donanması Mora ve Arnavutluk sahillerine kadar ilerledi.²⁶ İbrahim Paşa bu savaşlardaki başarılarından dolayı hilat giydirilerek taltif edildi.²⁷ Dönüş yolunda Tophane önünde demirleyen donanma gemilerinden birisinin cephaneliğinde çıkan yangın sebebiyle gemide ve yakındaki kayıklarda bulunan çok sayıda kişi hayatını kaybetti. Ardından 26 Ocak 1718'de tersanede suya henüz indirilen bir kalyonda çıkan yangının etrafa yayılması önemli can ve mal kayıpları ile sonuçlandı. Kaymakam Paşa ve İbrahim Paşa tarafından sunulan raporlar neticesinde Edirne'de bulunan Sultan III. Ahmed, yaşananların İbrahim Paşa'nın ihmalkârlığı neticesinde meydana geldiğine karar verdi.²⁸ İbrahim Paşa, 2 Nisan 1718'de kaptan-ı deryalıktan azledildi ve kendisine Azak Kalesi muhafazası şartıyla Trabzon Eyaleti tevcih edildi.²⁹ Mayıs 1721'e kadar³⁰ bu görevde kalan İbrahim Paşa sonrasında Kandiyе muhafızı ve Girit mutasarrıfı oldu.³¹ 1725 baharında (Şaban 1137) vefat etti ve Kandiyе'de yaptırdığı mektebin avlusuna defnedildi.³²

2. İbrahim Paşa Vakıflarının İdaresi

Vakıflar, mütevellî adı verilen idari görevliler tarafından yönetilmektedir. Bu yönetim şer'i hükümler ve vakfiye şartları çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Vakfın gelir-gider muhasebesini ve personelini denetlemek, gelirlerin toplanmasını sağlamak ve gerekli harcamaları yapmak mütevellînin görev ve sorumluluklarıdır.³³ Mütevellîlerin yaptıkları bu işi ifade etmek

²² Hac kervanlarının güvenliğini sağlamakla mükellef bir idareciliktir. Münir Atalar, "Emîr-i Hac", *DİA*, C. 11, İstanbul 1995, s. 131.

²³ Aktepe, *agm*, s. 181-182.

²⁴ *BOA*, A. DVNSMHH. d., 126/131-151, 3-12 Mayıs 1717.

²⁵ *BOA*, A. DVNSMHH. d., 126/162, 3-12 Mayıs 1717.

²⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV, 1. Bölüm, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1978, s. 124.

²⁷ *BOA*, A. DVNSMHH. d., 126/967, 5-14 Aralık 1717.

²⁸ Tersanede çıkan yangında toplanması yıllar süren kereste deposunun dörtte üçü ve iki gemi yanmıştır. Yanarak hayatını kaybeden çok sayıda gemicinin yanı sıra sadece yangının çıktığı kalyonda ayakları prangalı 300 kürekçi ile 200 gemici boğularak ölmüştür. Silâhdar Fındıklılı Mehmet Ağa, *age*, s. 378-379.

²⁹ Orhan Kılıç, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı – Eyalet ve Sancak Tevcihatı*, Şark Pazarlama, Elâzığ 1997, s. 189. Aktepe, Silâhdar Fındıklılı Mehmet Ağa'nın Nusretname'sinden naklen bu dönem İbrahim Paşa'nın Trabzon valiliği yaptığını bildiriyorken; Goloğlu, 1718 yılı içinde Yeniçeri Ağası Hüseyin Paşa (1716-1718), Mustafa Paşa (1718-1719), Şahin Mehmet Paşa (1719-1720) ve Hüseyin Paşa (1720-?)'nin Trabzon'da vali olarak bulunduğunu kaydeder. Aktepe, *agm*, s. 184; Mahmut Goloğlu, *Trabzon Tarihi*, Kalite Matbaası, Ankara 1975, s. 302. Silâhdar Fındıklılı Mehmet Ağa (1658-1727)'nin, bahsi geçen döneme tanıklık ettiği göz önüne alınırsa onun verdiği malûmatın daha makbul olduğu düşünülmektedir. Abdülkadir Özcan, "Silâhdar Mehmed Ağa", *DİA*, C. 37, İstanbul 2009, s. 194-195. Mehmed Süreyya İbrahim Paşa'nın ikinci defa kaptan-ı deryalıktan azledildiği tarihi 5 Nisan 1718 olarak bildirmektedir. Mehmed Süreyya, *age*, s. 776. İbrahim Paşa'nın Azak muhafızlığı için görevlendirilmesi mühimme defterlerindeki hükümlerden de takip edilebilmektedir. *BOA*, A. DVNSMHH. d., 127/341, 343, 2-11 Nisan 1718.

³⁰ Aktepe, *agm*, s. 184.

³¹ *VGMA.VKF.İST.d.*, 570/251.

³² Mehmed Süreyya, *age*, s. 776; Ayvansarayî Hafız Hüseyin, *Camilerimiz Ansiklopedisi*, C. I, Haz.: İhsan Erzi, Tercüman Aile ve Kültür Kitaplığı Yayınları, İstanbul 1987, s. 244.

³³ Salih Pay, "Klasik Dönem Osmanlı Külliyelerinde Personel Sistemi", *Türkler*, C. 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 493.

için çoğu zaman tevliyet tabiri kullanılmaktadır.³⁴ İbrahim Paşa'ya ait vakıflarda üç tür mütevellî görmekteyiz. Bunlar asıl mütevellî, tescil mütevellîsi ve mütevellî kaymakamı ya da vekil mütevellîdir.

İbrahim Paşa, 1706 yılında kaydedilen ilk vakfiyesinde evvela kendisinin, sonra erkek çocuklarının ve onların erkek çocuklarının, daha sonra kız çocuklarından olan erkek çocukların asıl mütevellî olacağını şart koşmuştu. Nesep silsilesi kesildikten sonra ise nazır tarafından belirlenen müstahak bir kişi tevliyete sahip olacaktır.³⁵ 1708 yılı ve sonrasına ait vakfiyelere göre ise kendi soyu tükendikten sonra azatlıları ve sonrasında azatlılarının erkek evlatları mütevellî olacaktı.³⁶ Ancak bu usulün kısa süre sonra değiştiğine ve vakfın idaresinde kadın mütevellîlerin görev aldığına tanık oluyoruz. 2 Aralık 1753 tarihinde Kandiye'deki vakıf için görevlendirilen mütevellî kaymakamının değiştirilmesini konu edinen bir kayıtta İstanbul'daki vakfın mütevellîsi İbrahim Paşa'nın kızı Hacer Hanım olarak kaydedilmiştir.³⁷ Bu tarihten yaklaşık yüz yıl sonra 15 Nisan 1851'de vakfın yine bir kadın tarafından yönetildiği anlaşılmaktadır.³⁸ 22 Ocak 1874 tarihinde de Şerife Fatma Hanım isimli bir yönetici ile karşılaşılması tevliyet işinde gerektiği zaman ailenin kadın üyelerinin de görev aldığı göstermektedir.³⁹

İstanbul'da tanzim edilen 1706 yılına ait mektep vakfiyesinde tevliyet hususunda azatlılardan bahsedilmemiştir. Ancak masraflardan arda kalan miktara hayattayken İbrahim Paşa'nın kendisinin mutasarrıf olacağı, öldükten sonra çocukları arasında eşit olarak bölüştürülmesi ve onlardan sonra azatlılarının ve onların evlatlarının tasarrufuna verilmesi şart edilmiştir.⁴⁰ İslam dininin köle azat etmeyi teşvik etmesi sebebiyle köle sahibi Müslümanlar, kölelerini özgür bırakma yoluna gitmişlerdir. Bu durumun Osmanlı'daki uygulamasına baktığımızda iki yönlü bir siyaset görülmektedir. Bunlardan ilki hür bırakılan bir kölenin hukuka aykırı olmasına rağmen tekrar köle yapılmak istenmesidir.⁴¹ Diğer ise, vakıf kurumlarında örneklerine rastladığımız vâkıfın soyu kesildiğinde, vakfın yönetimini ve tasarrufunu azatlılarına bıraktığı uygulamalardır.⁴² Söz konusu vakıf özelinde bu siyasetin azatlılar açısından olumlu yönde seyrettiği görülmektedir.

Vakfın yönetimi için tayin olunan mütevellî haricinde, kuruluş aşamasında, tescil işlemlerini gerçekleştirmek üzere vakfın kurucusu tarafından belirlenen bir tescil mütevellîsi bulunmaktaydı. Bunun sebebi vakfın kuruluşunu karşılıklı konuşulan (mürafaalı) bir dava ile gerçekleştirmektir. Tescil mütevellîsinin görevi tescil işlemi tamamlanıp vakfın kaydı yapıldıktan sonra sona ermekteydi.⁴³ İstanbul'daki vakıfların kuruluşunda görevlendirilen tescil mütevellîsi İbrahim b. Hasan,⁴⁴ Kandiye'de kurulan vakıflarınki ise Bezirgân Mehmed Ağa'dır.⁴⁵

Kandiye'de tesis edilen vakfi koruyup kollamak ve idari işlerini yürütmek ile görevli bir mütevellî kaymakamı/vekili bulunuyordu. İbrahim Paşa'ya ait vakıfların yönetim merkezinin

³⁴ Nazif Öztürk, "Mütevellî", *DİA*, C. 32, İstanbul 2006, s. 217.

³⁵ *VGMA.VKF.İST.d.*, 570/243.

³⁶ *VGMA.VKF.İST.d.*, 570/249, 252, 254.

³⁷ ...*pederim kapudân-ı sâbık merhum İbrahim Paşa'nın bina eylediği...* *BOA*, C. EV., 67-3322.

³⁸ ...*mütevellîyesi tarafına irsâl etmek üzere ...BOA*, EV.d., 11511/2.

³⁹ *BOA*, ŞD., 95-38/1, 5.

⁴⁰ *VGMA.VKF.İST.d.*, 570/243.

⁴¹ Zübeyde Güneş Yağcı, "Osmanlı'da Yasal Olmayan Kölelik ve Köleleştirme Yöntemleri", *XVI. Türk Tarih Kongresi*, C. IV, Kısım III, Ankara 20-24 Eylül 2010, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 1638. Benzer yönde bir görüş, kölenin efendisi tarafından bahşedilen bir özgürlüğün gerçek bir özgürlük olup olmadığı sorusunu düşündürmektedir. Mesut Karakulak, *Türkistan'da Efendiler ve Köleler*, Kronik Yayınları, İstanbul 2020, s. 163.

⁴² Bu duruma dair başka bir örnek için bkz. Murat Yıldız, "Vakfiyelerine Göre Veziriazam Amcazade Hüseyin Paşa Evkafı", *Vakıflar Dergisi*, S. 35, Ankara 2011, s. 91.

⁴³ Hasan Yüksel, "Vakfiye", *DİA*, C. 42, İstanbul 2012, s. 469; Öztürk, *agm*, s. 217.

⁴⁴ *VGMA.VKF.İST.d.*, 570/242-245.

⁴⁵ *VGMA.VKF.İST.d.*, 570/253-254.

İstanbul'da olduğunu söylemek mümkündür. Aradaki mesafe düşünüldüğünde vakıfların idaresinde bir aksama olmaması için böyle bir uygulamaya gidilmiştir.

Yukarıda da bahsedildiği üzere vakfın asıl tevliyeti, önce kendisinin, ölümünden sonra da çocuklarının elinde olacaktı. Vakfın idaresini teftiş için Babüssaade ağalarından ricada bulunulmuştu. Bu nezaret görevi için kendilerine günlük 4 akçe ödeme yapılacaktı.⁴⁶ 1826'da Evkaf-ı Hümayun Nezareti kurulana kadar sultan ve vezir vakıflarını sadrazam, şeyhülislam ve Babüssaade ağası gibi üst düzey devlet görevlilerinin denetlediği bilinmektedir.⁴⁷ İbrahim Paşa'nın vakıflarına da vezir rütbesinden dolayı başlangıçta Babüssaade ağalarının denetiminde bulunduğu tanık oluyoruz.

Babüssaade ağalarının nezaret ettiği vakıfların genel idaresi Kapı Ağası Nezareti olarak bilinmektedir.⁴⁸ İbrahim Paşa'nın İstanbul'da kurmuş olduğu mektep vakfı da bu nezarete bağlı olarak kuruldu. Ancak cami vakfının kurulmasıyla nezaret görevi Darüssaade ağalarına tevcih edildi.⁴⁹ Böylece İbrahim Paşa'ya ait vakıflar Evkaf-ı Haremeyn Nezareti'ne bağlandı.⁵⁰ Bu durum uzun süre bu şekilde devam etti. 1826 yılında Evkaf-ı Hümayun Nezareti'nin kurulmasıyla vakıfların büyük kısmı bu nezarete bağlandı ancak Haremeyn vakıflarının tâbiyeti daha uzun sürdü. 2 Aralık 1753,⁵¹ 6 Temmuz 1834⁵² ve 28 Haziran 1847⁵³ tarihine ait muhasebe kayıtlarında İbrahim Paşa'ya ait vakıfların halen Haremeyn-i Şerifeyn idaresine bağlı bulunduğu anlaşılmaktadır. 1851 yılı muhasebesine ait bir başka kayıta ise Evkaf-ı Hümayun Nezareti'ne bağlı olduğu görülmektedir.⁵⁴ Tespit edilebildiği kadarıyla vakıf faaliyetlerinin devam ettiğini gösteren son vesika 6 Kasım 1913 tarihine ait bir kira kayıdır.⁵⁵ Neticede 1924-1935 yılları arasında vakıfların tasfiye edildiği bilinmektedir.⁵⁶ Muhtemelen 1935 yılında yürürlüğe giren Vakıflar Kanunu ile birlikte İbrahim Paşa'ya ait vakıflar da tasfiye sürecine girmiştir.

3. İbrahim Paşa Külliyesi

İbrahim Paşa 9 Mayıs 1706 tarihinde kurduğu ilk vakfiyle İstanbul Beyazıt'taki Eski Saray yakınında bir sıbyan mektebi inşa ettirdi. 23 Mart 1708'de kurduğu ikinci vakıf ile bu mektebin bulunduğu arsaya, cami, sebil, abdesthane, hamam, odunluk, su kuyusu, tuvaletler, dükkânlar ve evler yaptırarak burada bir külliye meydana getirdi. Söz konusu yapıların tamamı aynı yerde ve bir külliye hâlinde bulunuyordu.

Mektep binası iki katlı çatısı kurşun kaplı bir binaydı. Üst katı derslik olarak kullanılan yapının alt katında abdesthane bulunuyordu.⁵⁷ Külliyeinin en eski birimi mektep olmasına rağmen çekirdeğini cami oluşturmaktaydı. İnşa edildiği tarihte caminin yazıları Hattat Durmuşzâde Ahmed Efendi tarafından nakşedilmiştir.⁵⁸ Caminin minaresi geç döneme aittir. 24 Ocak 1882 tarihli bir keşif kaydında⁵⁹ caminin 5.100 kuruş masrafı olduğu belirtilmiştir. Bu tarihten kısa süre

⁴⁶ VGMA.VKF.İST.d., 570/243.

⁴⁷ Mehmet Genç, "Nâzır", *DİA*, C. 32, İstanbul 2006, s. 450.

⁴⁸ İbnü'l-emin Mahmut Kemal, Hüseyin Hüsametdin, "Evkaf-ı Hümayun Nezaretinin Kuruluş Tarihi ve Nazırlarının Hal Tercümeleleri", Haz.: Nazif Öztürk, *Vakıflar Dergisi*, C.15, Ankara 1982, s. 92.

⁴⁹ VGMA.VKF.İST.d., 570/248.

⁵⁰ İbnü'l-emin Mahmut Kemal, Hüseyin Hüsametdin, *agm*, s. 92.

⁵¹ BOA, C. EV., 67-3322.

⁵² BOA, C. MF., 42-2053.

⁵³ BOA, EV.d., 10040/11.

⁵⁴ BOA, EV.d., 14347/2.

⁵⁵ BOA, BEO., 4230-317196.

⁵⁶ Adnan Ertem, "Osmanlı'dan Günümüze Vakıflar", *Vakıflar Dergisi*, S. 36, Ankara 2011, s. 53.

⁵⁷ VGMA.VKF.İST.d., 570/245.

⁵⁸ Mustafa Öksüz, *Şem'dânîzâde Fındıklılı Süleyman Efendi'nin Mür'i't-tevarih Adlı Eserinin (180B-345A) Tahlil ve Tenkidî Metni*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2009, s. 328.

⁵⁹ BOA, ŞD., 104-21/1.

sonra bir tamirat geçirmiş olması muhtemeldir. 1930'lu yıllarda İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nin okuma salonu olarak kullanılan yapı daha sonra depoya çevrildi. Kütüphanenin okuma salonu olduğu dönemde çatısı kiremitle kaplandı. 27 Mart 1987'de tekrar camiye çevrilerek ibadete açıldı.⁶⁰ Vakfiyede caminin karşısında türbe için boş tutulan bir arsadan bahsedilmektedir.⁶¹ İbrahim Paşa muhtemelen öldüğünde buraya defnedilmek arzusundaydı. Ancak Kandiy'e'de vefat ettiği için orada inşa ettirdiği mektebin bahçesine gömüldü. Günümüzde caminin girişinde "Sadrazam Kaptanı Derya Basmacı Zade İbrahim Paşa Camii M 1707" şeklinde bir yazı bulunmaktadır. İbrahim Paşa, kayıtlarda çoğunlukla vezir payesiyle anılır ancak sadrazam olduğuna dair bir bilgiye tesadüf edilmemiştir. Basmacızâde lakabı ise muhtemelen torunlarının sonradan edindiği bir lakaptır.

Cami ile birlikte bir de sebil yapılmıştır. Mermerden yapılan sebil, Besim Ömer Paşa Caddesi ile Prof. Ümit Yaşar Doğanay Sokağı'nın birleştiği noktada külliye haziresinin köşesinde yer almaktadır. 1940'lı yıllara kadar oldukça bakımsız olan yapı, 1944'te çeşitli tamiratlardan geçirilerek kiraya verilmiş ve dükkân olarak kullanılmıştır.⁶² Sebil, günümüzde dükkân olarak faaliyet göstermeye devam etmektedir.

Külliyede bulunan yapılardan bir diğeri hamamdır. Vakfiyede yapılan tasvirde hamamın yardımcı birimleri de belirtilmiştir. Bunlar, camekân, su kuyusu, mahzen, dolap ve hamamda kullanılacak odunların koyulacağı bir odunluk şeklindedir.⁶³ Hamam binası 19. yüzyılın başlarında işlevini kaybetti.⁶⁴ 1823'te Takvimhane Matbaası'nın kullanımına sunuldu. Bu tarihten on yıl sonra matbaanın devlet hizmetinde bulunduğu görülmektedir. Askerlere mahsus kitapların burada basılması ile ilgili bir kayıta, 15 Temmuz 1833 yılından itibaren bu binanın bir yıllık kira bedeli olan 406 kuruş Asakir-i Mansure Hazinesi'nden tahsil edilmiştir.⁶⁵ Daha sonra bazı değişikliklerle İbrahim Paşa Rüştüyesi adıyla okula dönüştürüldü ve 1888-1889 yılına kadar bu isim altında faaliyet gösterdi. Sonrasında bir müddet dilsiz okulu olarak hizmet veren⁶⁶ ve 1894 depreminde büyük ölçüde zarar gören yapı 1912'de Evkaf Nazırı Mustafa Hayri Efendi tarafından yıktırıldı ve yerine hukuk medresesi (medresetü'l-kudât) için bir bina yapıldı. Bu bina 1925'te İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nin hizmetine girdi ve Yıldız Sarayı'ndan bazı kitap ve eski fotoğraf koleksiyonları buraya taşındı.⁶⁷

Hamam kapısının yakınında biri bakkal dükkânı olmak üzere üç adet dükkân bulunuyordu. Külliyenin bulunduğu arsa üzerinde her biri iki katlı toplamda on sekiz adet evden bahsedilmektedir.⁶⁸ Külliye içerisinde bir de hazire olarak adlandırılan mezar yeri vardır. Bu hazirede en son 1861 tarihli olmak üzere 105 mezar bulunmaktadır. Buraya defnedilenlerin büyük kısmı İbrahim Paşa'nın soyundan gelen kişilerdir.⁶⁹

⁶⁰ Cami, kesme taş ve tuğladan yapılmış, çatısı kurşun ile kaplı, 14x17 metre ölçülerinde dikdörtgen planlı bir yapıdır. Semavi Eyice, "İbrâhim Paşa Külliyesi", *DİA*, C. 21, İstanbul 2000, s. 343-344. Eyice, bu yazısında külliye de bir aşhane olduğunu belirtir ancak diğer kaynaklar bunu desteklemez. Bunun yanı sıra var olduğunu bildiğimiz abdesthaneden de bahsedilmemektedir. Bu durum abdesthane yerine sehven aşhane yazıldığını düşündürmektedir. Cami ve külliye de diğer birimlerin mimari detayları ve krokileri için ayrıca bkz. Soner Şahin, "Süleymaniye Senti'nde bir III. Ahmet Devri Eseri: Kaptan İbrahim Paşa Külliyesi", *Süleymaniye Ulusal Sempozyum/Şehir ve Medeniyet*, 23-25 Kasım 2007, Süleymaniye-Eminönü İstanbul, s. 497-501.

⁶¹ *VGMA.VKF.İST.d.*, 570/245.

⁶² Eyice, *agm*, s. 344.

⁶³ *VGMA.VKF.İST.d.*, 570/245.

⁶⁴ Eyice, *agm*, s. 344.

⁶⁵ *BOA*, C. MF., 42-2053.

⁶⁶ Soner Şahin, *Değişim Sürecinde Osmanlı Mimarlığı III. Ahmet ve I. Mahmut Dönemi (1703-1754)*, (İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2009, s. 287.

⁶⁷ Eyice, *agm*, s. 344.

⁶⁸ Evlerin muhtevassından bahsedilirken; sofa, tuvalet, dehliz gibi bölmelerin olduğu ortak avlulara bakan yapılar şeklinde ifade edilmiştir. *VGMA.VKF.İST.d.*, 570/245.

⁶⁹ Eyice, *agm*, s. 344.

3.1. İstanbul'daki Mektep Vakfı

İbrahim Paşa, İstanbul'da eski saray civarında inşa edecek olduğu mektebi⁷⁰ ayakta tutabilmek için akar olarak tabir ettiğimiz gelir getiren bazı mülklerini vakfetti. Bunlar, İstanbul'da Kumkapı civarında Nişancı Paşa Mahallesi'nde kendilerine ait su kuyuları ve avlusu bulunan iki odalı ve bir sofalı iki katlı yirmi bir adet ev, yıllık mukataası 1.080 akçe olan bir arsa⁷¹ üzerinde iki oda, bir taş mahzen ve bir terzi dükkânı; İstanbul'da Hoca Paşa civarında Elvanzâde Mahallesi'nde etrafi duvarla çevrili bir arazi içinde iki katlı bir ev,⁷² bir su kuyusu ve avlu, duvarların dışında ise iki su kuyusu, bir miktar bahçe, taş mahzen, tuvalet ve avlusu bulunan üç katlı bir bina;⁷³ yine Elvanzâde Mahallesi'nde yıllık mukataası 720 akçe olan bir arsa üzerinde üç oda şeklindedir. Burada saydığımız gayrimenkullerin haricinde nakit 10.000 kuruşluk miktarı da murabahasından faydalanılmak üzere vakfetmişti.⁷⁴

Bahsedilen odalar ve menziller kiraya verilerek buralardan toplanan gelir vakfın giderlerine ve ihtiyaçlarına tahsis edilmişti. Bu giderler içindeki en önemli kalemin personel maaşı olduğu görülmektedir. İstanbul'da inşa edilen mektep vakfının idari işlerini yürütecek olan mütevellî için günlük 40 akçe maaş tahsis etmişti. Ayrıca vakfın idaresinde mütevellîye yardımcı olması için muhasebe konusunda günlük 4 akçe ile bir kâtip ve akarlardan gelecek olan kira bedellerini toplaması için günlük 4 akçe ile bir câbi tayini yapılmıştı. Bunlardan başka, mektepte günlük 15 akçe ile bir muallim/mektep hocası; 7 akçe ile bir mektep halifesi⁷⁵ tayin edilecekti. Mektep hocası aynı zamanda bevâblık ve su dağıtma hizmetini de üstlenecek ve bu vazifeler için 4 akçe daha alacaktı.⁷⁶ Mektep halifesi ek olarak *cârûb-keş* olacak yani mektebin süpürülüp temizlenme işini yürütecekti. Bunun için ayrıca günlük 2 akçe alacaktı. Mektepte biriken çöplerin dışarıya atılması için tutulan görevliye de ayda 15 akçe verilecekti.⁷⁷

Osmanlı'da vakıfların dini bayramlarda fakir ve yetim çocuklara, hocalara ve talebelere türlü hediyeler, ikramiyeler ve tahsisatlar verdiği bilinmektedir.⁷⁸ Vakfın gelirlerinden günlük 40 akçe olmak üzere senede 120 kuruş ayrılarak Ramazan⁷⁹ bayramında mektep hocasına, mektep

⁷⁰ ...binasına şuru' muradım olan mekteb-i şerifde... İfadesinden anlaşılıyor ki vakfiyenin düzenlendiği tarihte mektep binasının inşası henüz tamamlanmamıştır. Ancak vakfiyedeki mektep çalışanları ve talebelerle ilgili detaylar göz önünde bulundurulduğunda, kısa sürede tamamlandığı düşünülmektedir. VGMA.VKF.İST.d., 570/242. Mektebin yapısal özellikleri külliye başlığı altında verildiği için burada tekrar açıklanmamıştır.

⁷¹ Aktepe'nin çalışmasında bu arsadan bahsedilmemektedir.

⁷² Üst katında bir çardak (cihannüma), iki göz oda, dehliz, bir tuvalet, alt katta bir mutfak ve bir hamam bulunmaktadır. Dehliz, evlerde hol veya koridor olarak odaları bağlayıcı bir işlevi bulunan kısımdır. Nilgün Çevrimli, "Vakfiyelere Göre 15.-19. Yüzyıllarda İstanbul'da Ev Tanımlarına İlişkin Bir Değerlendirme", *Turkish Studies*, Volume 9/10, Ankara Fall 2014, s. 323. Metin içi bütünlüğü bozmamak adına binaların yapısal özellikleri dipnotlarda verilecektir.

⁷³ Binanın üst katında iki oda, orta katında iki göz oda dehliz, tuvalet, alt katta bir mutfak ve ahır olduğu bildirilmektedir. Bu bina ve yardımcı birimlerin *menzil* olarak adlandırıldığına da tanık olmaktadır.

⁷⁴ VGMA.VKF.İST.d., 570/242.

⁷⁵ Talebelere ders hususunda yardımcı olan, anlamadıkları kısımları tekrar eden bir nevi yardımcı öğretmendir. Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf İstılahları Lügatçesi", *Vakıflar Dergisi*, S. XVII, Ankara 1983, s. 57-58.

⁷⁶ Bevvap kapıcı demektir. Su dağıtım görevi ise vakfiyede abkeşlik olarak kaydedilmiştir. Bu görevlerden her biri için günlük 2'şer akçe ücret verilecektir.

⁷⁷ VGMA.VKF.İST.d., 570/242.

⁷⁸ Vakıflar tarafından bayramlarda yapılan yardımlara dair birkaç örnek vermek gerekirse; Arif Mehmed Bey Vakfı'na ait 1239 tarihli vakfiyede her Ramazan Bayramında elbise ve ayakkabı satın alınarak yetimlere ve muhtaç çocuklara dağıtılması şart edilmiştir. VGMA.VKF.AND.d., 580/326. (*Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi*, Mücedded Anadolu Vakfiye Defterleri, Defter No: 580, s. 326), 23 Cemaziye'l-ahir 1237. 1320 yılında Bursa'da Bahaeddin Efendi tarafından kurulan vakıfta da erkek-kız 70 çocuğun bayramlarda giydirilmesi şart edilmişti. VGMA.VKF.AND.d., 593/162, 17 Muharrem 1320. Van'da kurulan, içinde cami, mektep, medrese, çeşme ve imaret gibi yapıların bulunduğu Hüsrev Paşa'ya ait vakıf tarafından, mektepteki fakir ve yetim çocuklara; takke, gömlek, ayakkabı ve kaftan gibi giyeceklerin yanı sıra ücret tahsisatı da yapılmıştır. VGMA.VKF.AND.d., 582-1/7. (Vakfiyede tarih verilmemiştir).

⁷⁹ Vakfiyede "büyük bayram" ve "id-i adhâ" şeklinde iki bayramdan bahsedilmektedir. İd-i adhânın Kurban Bayramı olduğunu biliyoruz. Bu sebeple büyük bayramın Ramazan Bayramı olduğu kabul edilmektedir.

halifesine ve mektepte öğrenim gören otuz talebeye birer kapama,⁸⁰ mest, ayakkabı, kavuk ve kuşak verilecek ve kendilerinin hayır duaları alınacaktı. Hem hocaya hem de halifeye Ramazan Bayramı'nda 10'ar, kurban bayramında 5'er kuruş; senelik ayrı ayrı on kile pirinç, on beş okka yağ ve on çeki odun verilecekti. Yakacak konusunda mektep çalışanlarına olduğu gibi kış günlerinde mektepte kullanılmak üzere günlük 2 akçeden senede 720 akçelik kömür ve zamanla eskiyen hasırlar için 1 akçeden senede 360 akçelik hasır parası ayrılmıştı. Ayrıca buradaki talebelerin her birine ayda 15'er akçe tahsis edilmişti.⁸¹

İbrahim Paşa, tesisini gerçekleştirmiş olduğu bu vakıfla sadece kendi yaptırdığı mektepte değil; İstanbul'un farklı yerlerinde bulunan camilerdeki çeşitli görevlilerin maaşlarını da karşılamıştı. İstanbul'da Sultan Ahmed Han Camii'nde dersiâm⁸² olarak görev yapacak bir kişiye günlük 12 akçe; Hoca Paşa Camii'nde şeyhü'l-kurra⁸³ olacak bir kişiye günlük 12 akçe; Mahmud Paşa Camii'nde görev yapacak bir vaize günlük 7 akçe ücret verilecekti. Yine Mahmud Paşa Camii'nde bir kişi kayyum olacak ve seccadelerin serilip kaldırılması hizmetini idare edecek ve günlük 1 akçe alacaktı.⁸⁴ Dersiâm ve şeyhü'l-kurra gibi görevlilerin varlığı dikkat çekicidir. Bu şekilde eğitim hizmetinin sadece kendi yaptırdığı mektep ile sınırlı kalmadığı anlaşılmaktadır.

Zamanla vakıf kendi ihtiyaçlarını karşılayamayacak hale gelirse vakfedilen 10.000 kuruş kullanılarak mahkeme huzurunda mevcut mütevellî tarafından yeni akarlar satın alınarak bu sayede vakfın ayakta kalmaya devam ettirileceği şart edilmişti. Bu şart ile bahsi geçen nakit paranın irbah işlemi de sona erecekti. Bu uygulamaya rağmen işleyişinde aksaklık meydana gelir ve vakfiyede belirtilen şartlara uyulmazsa vakfın Müslüman fakirlere bırakılacağı belirtilmişti.⁸⁵

3.2. İstanbul'daki Cami Vakfı

İbrahim Paşa yukarıda bahsettiğimiz mektep ile aynı arsa içine cami, sebil, abdesthane, hamam,⁸⁶ su kuyusu mahzeni, dolap, odunluk ve ev gibi yapılar inşa ettirerek burada bir külliye oluşturmuş ve yeni bir vakfiye tanzim ettirmişti. Bu ikinci vakfiyedeki gider kalemleri incelendiğinde cami için ayrılan miktarın büyük yekûn tuttuğu görülür. Bu şekilde bir adlandırmaya gidilmesinin sebebi budur. Diğer vakıf ile ayrı düşünülmesinin gerekçesi ise, akarlarının ve buna mukabil harcamalarının farklı seyretmesidir. Ayvansarayî Hafız Hüseyin'in belirttiğine göre caminin inşası; *Hacı İbrahim Paşa yaptı Beytullah zib* (بيت الله زيب) (پاشا یا پدی بیت الله زيب) şeklinde verilen mısra ile düşünülen tarihte tamamlanmıştır. Bu ifade ebce hesabı ile H. 1119 (M. 4 Nisan 1707-22 Mart 1708) senesine karşılık gelmektedir.⁸⁷ Döneme tanıklık etmiş olan Şemdânîzâde Fındıklılı Süleyman Efendi, cami ve hamam binalarının H. 1120 (M. 23 Mart 1708-12 Mart 1709) yılında tamamlandığını bildirmektedir.⁸⁸ Çağdaşı olan Silâhdar Fındıklılı Mehmet Ağa, farklı bir detay vererek bu camide ilk Cuma namazının 23 Mart 1708 günü, yani vakfiyenin tanzim edildiği gün, kılındığına işaret eder.⁸⁹ Râşid Mehmed Efendi ise, caminin tamamlanmasının da ilk Cuma namazının kılındığı güne tekabül ettiğini bildirmektedir.⁹⁰ Bu

⁸⁰ Mektep veya medrese kapaması olarak da bilinen cübbe tarzında bir tür kıyafettir. Pakalın, *age*, C. 2, s. 164.

⁸¹ *VGMA.VKF.İST.d.*, 570/242.

⁸² Umuma, halka açık ders anlamına gelmektedir. Görevli bakımından düşündüğümüzde halka açık yerlerde veya herkesin katılabileceği şekilde ders veren kişiler olarak nitelendirmek mümkündür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet İpşirli, "Dersiâm", *DİA*, C. 9, İstanbul 1994, s. 185-186.

⁸³ Kuran'ın okunuşunu kaidelerine göre yapan ve bunun eğitimini veren ilim adamıdır. Yediyıldız, *agm*, s. 60.

⁸⁴ *VGMA.VKF.İST.d.*, 570/242.

⁸⁵ *VGMA.VKF.İST.d.*, 570/243.

⁸⁶ Hamamlarda bulunan camekân ile külhan gibi bölme ve teşkilâtlar da vakfiyede kaydedilmiştir ancak bu unsurlar hamamın parçası olduğu için çalışmada ayrıca belirtilmeyecektir.

⁸⁷ Ayvansarayî Hafız Hüseyin, *age*, s. 244.

⁸⁸ Öksüz, *agt*, s. 290.

⁸⁹ 1 Muharrem 1120 tarihini vermiştir. Silâhdar Fındıklılı Mehmet Ağa, *age*, s. 243.

⁹⁰ Râşid Mehmed Efendi, *Târih-i Râşid*, C. 2, Haz.: Abdülkadir Özcan, Baki Çakır, Yunus Uğur, Ahmet Zeki İzgöer, Klasik Yayınları, İstanbul 2013, s. 791.

bilgilerden yola çıkarak caminin, vakfiyenin tanzim edilmesiyle aynı günde veya hemen öncesinde inşa edildiği kuvvetle muhtemeldir.

Cami vakfının, İstanbul'un farklı semtlerinde, Sakız ve İstanköy adalarında dağınık halde bulunan akarları mevcuttur. Bunların bir kısmı ise, külliye hariminin içinde ve etrafında konumlanmıştır. Bu yapılara külliyenin anlatımında değinildiği için tekrar bilgi verilmeyecektir. Vakfın İstanbul'daki gayrimenkulleri; Cerrah Paşa Camii yakınında Hacı Ahmed Mahallesi'nde dört tarafı taş duvarla çevrili, içerisinde meyveli ve meyvesiz ağaçların bulunduğu 2812,5 m² (metrekare)⁹¹ bahçe, aynı yerde Ayşe Hatun Vakfı'na senede 360 akçe mukataalı 150 m² bahçe, Hafsa Hatun Vakfı'na senede 720 akçe mukataalı 748,5 m² arsa ile üzerinde binalarının bulunduğu 1164 m² arsa; Gedik Paşa yakınında Hacı Ahmed Mahallesi'nde üç katlı bir bina,⁹² Bali Paşa Vakfı'na senede 160 akçe mukataalı arsa üzerinde bir bina,⁹³ on dokuz adet sandalcı odası, Serd/Serv Mahallesi'nde 300 m² arsa üzerinde su kuyusu ve avlusu olan tek katlı iki odalı bir ev, Küçük Ayasofya Camii yakınında Hüseyin Ağa Mahallesi'nde 293 m² arsa üzerinde bir bina,⁹⁴ Bahçe Kapı yakınında kale duvarına bitişik halde bulunan senede 150 akçe mukataalı miri arazi üzerine padişah izni ile yapılan alt katı kasap dükkânı ve üstünde iki oda ile bir terzi dükkânının olduğu bina, Galata'da Topkapı civarında Sultan Bayezid Mahallesi'nde 112.5 m² arsa üzerindeki üç katlı bina,⁹⁵ Beşiktaş'ta Darüssaade Ağası Mahallesi'nde bir bina⁹⁶ şeklindedir.⁹⁷

Vakfın İstanbul'dan başka Ege adalarında da muhtelif akarları bulunuyordu. Bunlar; Sakız Adası'nda⁹⁸ kale varoşunda bulunan sekiz halvetli hamam ve alanı belirtilmeyen boş arsa, aynı bölgede Aşağı Yalı tarafında deniz kenarında üzerinde dört mahzen ve dokuz dükkân bulunan 975 m² arsa, İstanköy Adası'nda, sekiz oda, bir divanhane,⁹⁹ bir hazine odası, dehliz ve fırını olan bir bina; bir bostan kuyusu, havuzlu bir köşk, meyveli ve meyvesiz ağaçların olduğu iki parça bahçenin bulunduğu arazi; bu arazinin yakınında sekiz göz mahzen niteliğinde gayrimenkullerdir.¹⁰⁰

Aktepe'nin çalışmasında VGMA'daki vakfiyeden hareketle aktarılan bu gayrimenkullerden başka akarlar olduğu da kaydedilmektedir. Bunlar İstanbul, İzmir, Eskişehir, Sakız Adası ve

⁹¹ Arazi ve mimari detaylarda zira' diğer adı ile arşın ölçü birimi kullanılmıştır. Daha rahat anlaşılabilmesi adına verilen uzunluk ve alan ölçüleri metre cinsinden hesaplanarak metin içinde o şekilde vermiştir. 1 zira'=75 cm olarak alınmıştır. Sadi Bayram, Adnan Tüzen, "İstanbul-Üsküdar Ayazma Camii ve Ayazma Camii İnşaat Defteri", *Vakıflar Dergisi*, S. XXII, Ankara 1991, s. 201. 1841 yılında mimar arşını 75,8 cm ile standart hale gelmiştir. Mehmet Erkal, "Arşın", *DİA*, C. 3, İstanbul 1991, s. 412. Vakfiyede uzunluk bildirirken arzan veya tülen, alan bildirirken ise bi hesâb-ı terbi'i ifadesi kullanılmaktadır. *VGMA.VKF.İST.d.*, 570/246.

⁹² Bina ve bulunduğu yerin detayları; on oda, beş sofa, beş tuvalet, dört dehliz, iki kiler, hizmetli odaları, biri pirinç ambarı olmak üzere iki ambar, bir mutfak, bir küçük kasr (köşk), bir ahır, bir fırın, bir mahtab (odunluk), bir hamam, iki su kuyusu, iki avlu ve bahçe şeklindedir. Söz konusu binanın konumu anlatılırken vâkıfa ait 19 adet sandalcı odasından bahsedilmektedir. Ancak bu mülklerin vakfedildiği ile ilgili bir ifade kullanılmamıştır. Aktepe'nin çalışmasında bu sandalcı odaları da vakıf akarlarından sayılmıştır. Aktepe, *agm*, s. 188.

⁹³ Taştan yapılmıştır. Bahçe (cüneyniye) ve su kuyusu olan, üst katında büyük bir oda, alt katında mahzen ve tuvalet bulunan yapıdır.

⁹⁴ Üç katlı olan bu menzil, altı oda, bir mutfak, bir tuvalet, avlu, su kuyusu ve terzi dükkânından müteşekkildir.

⁹⁵ Avlusu olan binanın, üst katında iki oda ve dehliz, orta katta iki oda ve dehliz, alt katta bir oda, bir mahtab ve tuvalet bulunmaktadır.

⁹⁶ Bir su kuyusu bulunan binada toplam yirmi oda ve yedi dükkân mevcuttur. Bazı yerlerde su kuyusu "bi'r-i mâ" şeklinde yazılmıştır.

⁹⁷ *VGMA.VKF.İST.d.*, 570/246.

⁹⁸ Sakız Adası'ndaki gayrimenkullerin H. 1256 (5 Mart 1840/22 Şubat 1841) yılına ait gelirleri ilk sekiz ay 1082 kuruş 20 para, sonraki dört ay için ise 200 kuruş olmak üzere toplam bir yıl için 1.282 kuruş 20 para olarak kaydedilmiştir. *BOA*, EV.d., 11427/2.

⁹⁹ Büyük çaplı meskenlerde misafir odası olarak kullanılan büyük salonlara verilen isimdir. M. Baha Tanman, "Divanhâne", *DİA*, C. 9, İstanbul 1994, s. 437.

¹⁰⁰ *VGMA.VKF.İST.d.*, 570/246-247.

Rodos Adası'nda farklı mahallelerde bulunan menzil, bekâr evleri, bahçe, hamam ve değirmen kabilinden akarlardır.¹⁰¹ Bunların içerisinde İstanbul'da Süleymaniye Mahallesi'nde bulunan bir hamamdan bahsediliyor olması ve arşiv kayıtlarında bu hamamın 6 Kasım 1913 tarihinde 188.000 kuruş icâre-i muaccele ve aylık 5 kuruş icâre-i müeccele ile kiraya verildiği¹⁰² bilgisine ulaşabiliyor olmamız Aktepe'nin bildirdiği akarların doğruluğuna işaret etmektedir. Bu sebeple Aktepe tarafından kullanılan vakfiye suretine bazı eklemeler yapılarak sonradan tanzim edildiği düşünülmektedir.

Buraya kadar vakfın muhtelif bölgelerde bulunan vakıf taşınmazlarına ait detaylar aktarılmıştır. Bu gayrimenkullerden kira yolu ile temin edilen gelirlerin büyük kısmı personel giderlerine ve caminin masraflarına tahsis edilmiştir. Vakıf çalışanlarını yaptıkları işler bakımından kategorize ettiğimizde; dini nitelikteki görevliler, idareciler ve hizmet erbabları şeklinde üç farklı zümre bulunmaktadır.

Vakıf personeli içindeki en kalabalık grup dini görevlilerdir. Bunların içerisinde de görevi süreklilik arz edenler ve sadece Cuma günleri, bayram günleri veya Ramazan ayında görev yapanlar şeklinde bir ayırım yapmak mümkündür. Bu minvalde bir kişi Cuma ve bayram günlerinde hatip ve imamlık yapacak, hizmeti sonrasında günlük 15 akçe alacaktı. Tecvitli Kur'an-ı Kerim okumada iyi olan iki imam atanacak, bunlardan biri birinci imam, diğeri ikinci imam olacak ve beş vakitte cemaate nöbetleşe imamlık edecek, bunun karşılığında 13'er akçe yevmiye alacaklardı. İmamlar sabah namazından sonra Yasin, öğle namazından sonra Amenerrasulü, ikindi namazından sonra Nebe (Amme), akşam namazından sonra Mülk surelerini okuyacaklar ve bu hizmetleri karşılığında 5'er akçe; Hz. Peygamber'in ruhuna her gün 100'er salavat getirmeleri karşılığında da 2'şer akçe yevmiye alacaklardı. Cuma günleri cemaate vaaz verecek bir vaize 12 ve bir şeyhü'l-kurraya 8 akçe yevmiye verilecekti. Daha evvel Hoca Paşa Camii'nde şeyhü'l-kurra olan bir görevliden bahsedilmişti. Bu kişi isteyene vakfın camisinde de Kur'an öğretecek ve önceden belirtildiği gibi günlük 12 akçe ücret alacaktı. Altı devirhâna¹⁰³ 3'er akçe yevmiye verilecek ve bu devirhânlardan birisi ser-mahfil¹⁰⁴ olarak 1 akçe daha alacaktı. Bir naathâna¹⁰⁵ 4, bir muarrife¹⁰⁶ 4, dört müezzinden ser-müezzine 8 diğerlerine 6'şar akçe verilecek, ayrıca bunların her biri sela müezzini de olacak ve 1'er akçe daha alacaklardı. Camide bulunan 30 cüze 30 cüzhân atanacak ve öğle namazından sonra ağır ve tecvitli bir şekilde cüz tilavet edeceklerdi. Bu cüzhânlardan biri ser-mahfil, biri noktacı, biri buhuri¹⁰⁷ ve biri sandukî¹⁰⁸ olacak ve bu kişiler 1'er akçe daha alacaklardı. Altı kişi enamhân olacak ve sabah namazından sonra Enam suresini okuyacak, padişaha, vâkıfa ve onun çocuklarına dua edecekler, bu hizmetleri karşılığında 3'er akçe yevmiye alacaklardı. Enamhânlardan biri sandukî olup 1 akçe daha alacaktı. Ramazan ayında teravihlerde üç kişi Aşır suresi okuyacak ve her birine 4'er akçe yevmiye

¹⁰¹ Bu akarların detayları için bkz. Aktepe, *agm*, s. 189-192. Aktepe, çalışmasının sonunda bu vakfiyelerin resmi bir yerden çıkarak özel ellere geçmiş orijinal bir vesika olduğunu ifade etmiştir.

¹⁰² BOA, BEO., 4230-317196. Kiralanan gayrimenkulün peşin olarak alınan kısmına icâre-i muaccele, günlük, aylık veya yıllık olarak ödenen kısmı ise icâre-i müeccele olarak adlandırılmaktadır. Kenan Yıldız, "Osmanlıda İcâreteynin Başlangıç Tarihi Meselesi: İlk Uygulamalara Dair Tespitler", *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Sayı: V/2, Aralık 2019, s. 27. İcâre-i muaccele miktarı akarın gerçek kıymetine eşit veya bu miktara yakın olmalıdır. Ahmet Akgündüz, "İcâreteyn", *DİA*, C. 21, İstanbul 2000, s. 389.

¹⁰³ Pakalın, namaz vakitleri öncesinde camide dua okuyan kişi, Yedi yıldız ise her Cuma namazından önce bir cüz ve her ay yeniden başlayarak Kur'an-ı Kerim okuyan dua okuyucusu tanımını yapmıştır. Pakalın, *age*, C. 2, s. 436; Yedi yıldız, *agm*, s. 57.

¹⁰⁴ Ser-mahfil/ser-mahfel, camilerde okunacak cüzlerin okunuşunu yöneten kişidir.

¹⁰⁵ Hz. Peygamber'in övüldüğü na'atları anlatmakla görevli kişidir. Cuma günlerinde görev yapacaktır.

¹⁰⁶ Cami ve tekke gibi ibadethanelerde hayır sahibi kişilerin isimlerini hayır ile zikreden görevlilerdir. Pakalın, *age*, C. 2, s. 552.

¹⁰⁷ Bahur/buhur tütsü veya kokulu buhar anlamında bir kelimedir. Sargon Erdem, "Buhur", *DİA*, C. 6, İstanbul 1992, s. 383. Buhurî de bu tütsüyü yakmakla görevli kişidir.

¹⁰⁸ Cüz ve Ku'an nüshalarının koyulduğu sandıkları muhafaza etmekle görevli kişidir. Yedi yıldız, *agm*, s. 59.

verilecek, yine Ramazan'da bir kişi yatsı namazı öncesinde Mülk suresi tilavet edecek ve günlük 2 akçe alacaktı. Buraya kadar anlatılanlar cami vakfında istihdam edilen dini nitelikli görevlilerdir. Mahmut Paşa Camii'nde vaaz vermek üzere tayin olunan kişi bu camide de vaaz verecek ve önceki vakfiyede belirtildiği üzere 7 akçe yevmiye alacaktı.¹⁰⁹

Diğer görevlilere bakıldığında bunlar; müteveli, nazır, kâtip ve câbi şeklinde idari sınıfa mensup personel olarak karşımıza çıkar. Vakfiyeye göre vakfın tevliyetinin şartları ve hangi silsileyi takip edeceği yukarıda belirtilmişti. Müteveli olan kişiler vakfın gelir-gider dengesini koruyacak, tamir edilmesi gereken binaların tamiratlarını kira gelirlerinden karşılayacak ve mütevellilik görevi karşılığında mektep vakfından verilen 40 akçe yevmiyeye buradaki cami vakfının tevliyeti de eklenecekti. Bir diğer görevli olan kâtip, müteveli ile aynı şekilde diğer vakıf ile ortak olacaktı. Kâtibin aldığı 4 akçe yevmiyesine 4 akçe daha eklenerek günlük 8 akçe ücret tahsis edilecekti. Bir kişi müşahere kâtibi¹¹⁰ olacak ve günlük 4 akçe alacaktı. Mektep vakfına câbi olup 4 akçe yevmiye alan kişi aynı zamanda cami vakfının da câbisi olacak ve ücretine 4 akçe daha eklenerek 8 akçeyle çıkartılacaktı.¹¹¹

Mektep vakfını incelerken Sultan Ahmed Han Camii'nde görevli bir dersiâmdan bahsedilmişti. İkinci vakfiyede bu görevli, adı geçen camide talebe-i ulûma¹¹² ders vermek için tayin olunan müderris olarak anılmaktadır. Zamanla buradaki hocanın görev ve sorumluluklarının değiştiği görülmektedir. Halka açık bir şekilde temel dersler veriliyorken daha sonra medrese talebelerine yönelik bir eğitim sistemi oluşturulmuştur. Bu müderris aynı zamanda İbrahim Paşa Camii'nde de ders verecek ve önceden olduğu gibi günlük 12 akçe ücret alacaktı.¹¹³ Böylece İbrahim Paşa'nın kurmuş olduğu mektep vakfı haricinde eğitim alanında önemli girişimlerde bulunduğunu görmekteyiz. Eğitim hizmetlerini sıbyan mektebinden daha ileriye taşıyarak medrese düzeyindeki talebelere de ilim öğrenme ve eğitim alma imkânı sağlamıştır. Bu hizmet için ayrıca bir medrese binası yapmak yerine ibadethane statüsündeki camilerin kullanılmış olması da dikkat çekicidir. Bu şekilde yeni baştan inşa edilecek olan bir binaya harcanması gereken miktarın farklı yerlere kanalize edilerek çok yönlü bir fayda sağlanmak istenildiği düşünülebilir. Cami vakfı ile birlikte daha evvel teşkil olunan mektepte çalışacak bir görevli daha tayin edilmişti. Hâce-i meşk¹¹⁴ olarak kaydedilen görevlinin, vazifesini yerine getirdikten sonra günlük 5 akçe ücret alacağı kaydedilmektedir. Bu görevlinin mektep vakfiyesinde bulunmuyor olması sonradan böyle bir iş koluna talep olduğunu veya ihtiyaç duyulduğunu düşündürmektedir.

Bu çerçevede Osmanlı klasik dönem külliyelerine baktığımızda cami kapılarının medreseye açıldığına tanık oluruz. Dahası medreseler yaz aylarında tatil olduğunda ve başka bir şehirden gelip burada eğitim alan talebeler memleketlerine döndüğünde, medreselerde öğrendiklerini köy veya mahallelerindeki camilerde insanlara aktarmaktaydılar.¹¹⁵ İbrahim Paşa'nın vakıflarında da bir örneğine rastladığımız cami ile medrese arasındaki bu ilişki ağı göz önünde bulundurulduğunda ilim-ibadet ikilisinin bütüncül yapısını daha iyi kavrayabiliriz.

Vakfın külliyesinde ve buradaki birimlerde çalışmak üzere bazı hizmetliler bulunmaktaydı. Bunlardan dört kişi camide kayım olarak, temizlik, kapıcılık ve sair hizmetlerini yerine

¹⁰⁹ VGMA.VKF.İST.d., 570/247-249. Vakfın sonraki dönemlerine ait vazife giderlerine dair bilgilerden yalnız birkaç senelik kayda ulaşılmıştır. 22 Ocak 1844 ile 12 Mart 1847 tarihleri arasında yaklaşık 38 aylık zaman diliminde 532 kuruluş personel gideri kaydedilmiştir. BOA, EV.d., 10040/11-19.

¹¹⁰ Müşahere kâtibi, aylık maaşlardan sorumlu olan görevlidir. Tuba Oğuz, "Osmanlıların Klasik Dönem Muhasebecileri ve Telif Ettikleri Muhasebe-Matematik Eserleri", *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. 15, Temmuz 2018, s. 140.

¹¹¹ VGMA.VKF.İST.d., 570/249.

¹¹² Talebe-i ulûm medrese talebeleri için kullanılan bir tabirdir. Pakalın, *age*, C. 3, s. 391.

¹¹³ VGMA.VKF.İST.d., 570/249.

¹¹⁴ Hâce-i mektep veya muallim-i hat, güzel yazı yazmayı öğreten kişilere denir. Yediıldız, *agm*, s. 57-58.

¹¹⁵ Bahaeddin Yediıldız, "Sosyal Teşkilâtlar Bütünlüğü Olarak Osmanlı Vakıf Külliyesi", *Türk Kültürü*, S. 219, Ankara 1981, s. 268.

getirdikten sonra ser kayyım olana 8 akçe, diğerlerine 6'şar akçe yevmiye verilecekti. Ser kayyım ayrıca camide bulunan Kur'an-ı Kerim'i korumakla görevli olup, bu hizmeti için 1 akçe daha alacaktı.¹¹⁶ Yine kayyımlar caminin ve minarenin aydınlatılmasında da görevlendirilecek ve bu hizmetleri karşılığında günlük 2'şer akçe daha alacaklardı. Bu hususta camide ve minarede bulunan kandiller için yeterli miktarda zeytinyağı satın alınarak, mihrabın yanına iki adet büyük balmumu konulacak, mihrabın sağında ve solunda her gece yakılmak üzere senede 30 kıyye balmumu satın alınacaktı. Ayrıca 60'ar dirhemlik iki mum konulacağı, ancak bunların kesinlikle kullanılmayacağı da belirtilmiştir. Bunlardan başka günlük 1'er akçe ile bir kürsü ve bir minber kayyımı olacak ve daha önce bahsedilenden başka bir buhurî 2 akçe yevmiye alacaktı. Külliye de ferraş adı verilen temizlik görevlileri de bulunuyordu. Bunlardan cami meydanı ve cami etrafındaki tuvaletlerden sorumlu olanlara 2'şer, külliye sokağında görevli olana 1 akçe yevmiye verilecekti. Külliye kapıcısına 2, abdesthanenin kapıcısına ise günlük 1 akçe maaş tahsisatı yapılmıştı. Bir de külliye deki çöplerin dışarı atılması için görevlendirilen mezbelekeş bulunuyordu ve bu görevlinin de günlük 1 akçe alacağı kaydedilmiştir.¹¹⁷

İbrahim Paşa İstanbul'da yaptırdığı külliye de bulunan birimlere ihtiyaç dâhilinde su tesisatı bağlatmıştı.¹¹⁸ Burada inşa edilen su tesisatı, sebil, hamam, abdesthane ve mektep gibi yapılarla bağlanmış ve insanların kullanımına sunulmuştu. Külliye deki su işleriyle ilgilenmek üzere bazı görevliler tayin edilmişti. Gelen geçen insanların faydalanması için özellikle sebildeki gözeleri doldurmakla görevli üç kişi sebil/sebilci olacak ve bunlardan biri 6 diğerleri günlük 5'er akçe ücret alacaktı. İki kişi nöbetleşe bir şekilde abdesthane, mektep ve tuvaletlere su çekecek ve günlük 3'er akçe alacaklardı. Vakfın su ihtiyacı olan yerlerle ve su yollarıyla ilgilenmek üzere bir su yolcu tayin edilecek ve günlük 3 akçe alacak, aynı zamanda su nazırı olan bir kişiye de günlük 2 akçe verilerek vakfın su yollarının kontrolü sağlanacaktı.¹¹⁹ Bu vesileyle vakıf hizmetinde çalışan bir personelin işini layıkıyla yaptığının da kontrolü sağlanmak istenmiştir.

Vakfın diğer hizmetlerine baktığımızda İbrahim Paşa Camii'nin etrafındaki sokakların ve kaldırımların tamiri için 1.000 akçe tahsis edildiğine şahit oluyoruz. Ayrıca borçlu ve hapse düşmüş Müslümanlara da senede 1.000 akçe yardım yapılacağı kaydedilmiştir. Buraya kadar vakfın İstanbul'daki faaliyetlerini açıklamaya çalıştık. Bunlardan başka hem Mekke hem de Medine'ye vakfın gelirinden senede 25'er altın (sikke-i hasene) gönderilecekti. Bu miktar ile birer dersiâm tayin edilerek bu kişilere yıllık 12'şer altın ücret verilecekti. Geri kalan kısmı ile 6'şar kişi cüzân olacak ve senede 2'şer altın ücret alacaklardı. Mekke ve Medine'de görevlendirilen toplam 12 kişiden ikisi aynı zamanda ser-mahfil ve noktacı olacak, bu hizmeti karşılığında senede 1'er altın daha alacaktı.¹²⁰ Haremeyn'e yani Mekke-Medine şehirlerine, özellikle Osmanlı devrinde tesis edilen büyük ölçekli vakıflar tarafından çok yönlü hizmetlerin götürüldüğü, surre bedeli¹²¹ adı altında gönderilen ücretlerle hac yollarının bakımı, güvenliği ve hacca giden insanların konaklama ihtiyaçlarının karşılandığı bilinmektedir. İbrahim Paşa da tesis etmiş olduğu hayratı vasıtasıyla, Haremeyn'e eğitim alanında hizmette bulunmak istemiştir. Görevlendirdiği

¹¹⁶ Burada bahsi geçen Kur'an-ı Kerim'in Çorlulu Ali Paşa tarafından İbrahim Paşa'ya hediye edilen nüsha olduğu düşünülebilir. Daha sonra bu Kur'an ve bazı kitaplar satılarak caminin tamir masrafları karşılanmıştır. Ayvansarayî Hafız Hüseyin, *age*, s. 244.

¹¹⁷ VGMA.VKF.İST.d., 570/248.

¹¹⁸ Vakfiyede suyun debisi 4 masura 1 çuvaldız olarak belirtilmiştir. Bu miktar ile dakikada 19-20 litre su geldiği anlaşılmaktadır. Kazım Çeçen, "Sinan'ın Yaptığı Su Tesisleri", *Mimarbaşı Koca Sinan: Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, C. 1, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1988, s. 440; Cemal Kurnaz, "Hilal", *DİA*, C. 18, İstanbul 1998, s. 13.

¹¹⁹ VGMA.VKF.İST.d., 570/245-248.

¹²⁰ VGMA.VKF.İST.d., 570/249.

¹²¹ Osmanlılardan Haremeyn'e surre bedeli gönderimi I. Mehmed zamanında başlamış, I. Selim zamanında 1517 senesinde bu bölgenin Osmanlı idaresine girmesiyle birlikte sürekli hale gelmiştir. Ş. Tufan Buzpınar, "Surre", *DİA*, C. 37, İstanbul 2009, s. 567-568.

hocalar vasıtasıyla eğitim faaliyetlerine sadece İstanbul'da değil kutsal topraklarda da devam etmiştir.

23 Mart 1708'de tescil olunan cami vakfi ile ilgili bazı hususlarda değişiklikler yapıldığına şahit oluyoruz. Daha evvel mektep vakfiyesine dâhil edilen 10.000 kuruşluk bir meblağdan bahsedilmişti. Bu tarihte cami vakfının kurulması ile birlikte bahsi geçen nakit paranın akara dönüştürüldüğü ve bu vakfa aktarıldığı ifade edilmektedir. Ancak burada mektep vakfının zarara uğramasına da müsaade edilmemiştir. Giderlerin karşılanmadığı durumda gerekli miktarın cami vakfından aktarılacağı belirtilmiştir.¹²² Vakıfla ilgili değişiklik yapma yetkisinin en başta kendi elinde olduğunu belirten İbrahim Paşa, burada iki vakfi arasında bir aktarım gerçekleştirerek bu yetkisini kullanmıştır. Mektep vakfına tesiri bulunan başka bir konu da vakfa nezaret edecek zümrede yapılan değişikliktir. Önceleri Babüssaade ağalarına 4 akçe ile tevcih olunan nazırlık, cami vakfının kurulmasıyla birlikte Darüssaade ağalarına devredilmiştir. Nazırların iş yükü ile birlikte alacakları ücret de artmış ve nazır olacak kişiye günlük 10 akçe tahsis edilmiştir.¹²³

Vakfa ait binaların zamanla eskidiği ve tamire muhtaç olduğu görülmektedir. Tamir masraflarının kira gelirlerinden karşılanacağı daha evvel belirtilmişti. Ancak bazı durumlarda gelirlerin bu masrafa kifayet etmediği anlaşılmaktadır. 24 Eylül 1859'da Meclis-i Vâlâ'ya gönderilen yazıda külliyyeye ait birimlerden mektep, cami ve sebilin tamiri için yapılan keşif neticesinde 23.000 kuruşluk masraf olduğu kaydedilmiştir. Mamafih vakfin kasasında 19.792 kuruş bulunduğu için kalan miktarın, vakfın gelecekteki gelirinden kesilmek üzere, Evkaf-ı Hümayun Hazinesi'nden karşılanması hususunda bir istekte bulunulmuştur.¹²⁴ Nezaretin kuruluş amaçlarının başında muhtaç durumda olan vakıfların buradaki ortak hazineden desteklenmesi gelmekteydi. İbrahim Paşa Vakfı özelinde yaşanan durumun bu konuda bir örnek teşkil ettiği görülmektedir.

4. Kandiye'deki Mektep Vakfı

Girit Adası'nın fethi 5 Eylül 1669'da Osmanlı ile Venedik arasında imzalanan barış antlaşması ile resmen sonuçlanmıştır. Anlaşmanın ilk maddesi ise Kandiye Kalesi'nin teslim edilmesidir.¹²⁵ Sonrasında Osmanlı'nın fetih politikasının bir yansıması olarak Kandiye'deki birçok kilise ve manastır camiye çevrilerek ibadete açılmıştır. Böylece bu ibadethanelerin etrafında birer mahalle teşekkül etmiştir. Kandiye'deki mektep vakfının kurulduğu ve bu vakfa ait birimlerin bulunduğu Sultan İbrahim Camii Mahallesi de Dominik Bazilikası San Pietro Manastırı'nın bu türden bir dönüşüm geçirmesiyle oluşmuştur.¹²⁶

İbrahim Paşa, mektep binasını, Kandiye Kalesi'nin iç tarafında bulunan Sultan İbrahim Camii Mahallesi'nde yaklaşık 1200 m² bir arsa üzerine yaptırmıştı. Bu binanın alt kısmında yağmur sularının birikmesi için yapılmış bir de sarnıç bulunuyordu.¹²⁷ Mektebin bulunduğu yerdeki diğer unsurlar avlu, bahçe yeri, bahçe yerinin içinde bir musluk, bir su kuyusu olarak kaydedilmiştir. Vakfiyede bahsi geçen yapıların İbrahim Paşa tarafından yeni yaptırıldığı belirtilmiş, ancak tarih

¹²² VGMA.VKF.İST.d., 570/249.

¹²³ VGMA.VKF.İST.d., 570/248.

¹²⁴ BOA, İ. MVL., 423-18570/1.

¹²⁵ Ayşe Nühket Adıyeke, Nuri Adıyeke, *Fethinden Kaybına Girit*, Babıalı Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2006, s. 24; Ayşe Pul, *Anonim Bir Osmanlı Kaynağına Göre Girit'in Fethi*, Gece Kitaplığı, Ankara 2017, s. 74-75.

¹²⁶ Molly Greene, *A Shared World Christians and Muslims in the Early Modern Mediterranean*, Princeton University Press, New Jersey 2000, s. 83.

¹²⁷ Kandiye'deki vakfa ait bir muhasebe kaydındaki tamirat masraflarından edindiğimiz bilgiye göre 19. yüzyıl ortalarında mektep binasının çatısı kiremitle kaplıdır. Aynı belgede mektep için 5 adet cam satın alındığı kaydedilmiştir. Buradan hareketle beş penceresi bulunan bir yapı olduğu da düşünülebilir. BOA, EV.d., 14256/7.

verilmemiştir. Vakfiye, 12 Eylül/10 Ekim 1722 tarihinde tanzim edilmiştir.¹²⁸ Söz konusu yapıların da bu tarihten hemen önce inşa edildiğini düşünmek yanlış olmayacaktır.

Buradaki hayratın devamlılığının sağlanması için vakfedilen akarlar şunlardır: Mektep arsasının yanında 435 m² arsa üzerine inşa edilen 3 adet ev ve 1.406¹²⁹ m² arsa üzerindeki hamam, avlu, bahçe ve su kuyusu, Ankebut Ahmet Paşa Mahallesi'nde¹³⁰ 229,5 m² arsa üzerindeki bir ev, Vezir-i Azam Camii Şerifi Mahallesi'nde¹³¹ 3354 m² boş arsa¹³² üzerinde inşa edilen büyük bir ev,¹³³ Kandiye sancağında Malviz nahiyesinde Acısu Nehri üzerinde bulunan iki adet un değirmeni,¹³⁴ Kandiye Kalesi'ne ait liman kapısının iç kısmındaki gümrük yeri olarak tarif edilen taş yapılı iki mahzen, iki sofa ve bir dehlizin bulunduğu, kemercilerin oturdukları yer şeklinde kaydedilmiştir. İbrahim Paşa bazı su yollarını satın alarak mektep ve hamama bir miktar su bağlatmıştı.¹³⁵ Ayrıca çalışmanın giriş kısmında detayları verilen 1.000 kuruşluk nakit para da burada vakfedilen malvarlığı arasında yer almaktadır.

Yukarıda zikredilen vakıf akarlarının, mektep bahçesi hariç, tamamı icâre-i muaccele ile kiraya verilecekti. Sultan İbrahim Han Mahallesi'ndeki 3 evin her birinden günlük 1'er akçe, hamam için günlük 30, Ankebut Ahmed Paşa Mahallesi'ndeki evden günlük 1 akçe, Vezir-i Azam Mahallesi'ndeki büyük evden günlük 5, Acısu üzerindeki değirmenlerden günlük 3.5'ar, Liman kapısı içinde bulunan ve gümrük yeri olarak kaydedilen mahzen, sofa ve dehlizden günlük 8.5 akçe kira alınacaktı.¹³⁶

Kandiye'de teşkil edilen vakfın görevlilerinin maaşları buradaki vakfın kira gelirlerinden karşılanacaktı. Bu itibarla daha önce de bahsedildiği gibi vakfın yöneticisi olarak 3 akçe yevmiye ile bir mütevellî kaymakamı bulunacaktı. Bu göreve atanan ilk kişinin de aynı zamanda vakfın tescil mütevellisi olan Bezirgân Mehmed Ağa olduğu kaydedilmiştir.¹³⁷ Sonrasında Kandiye'deki vakfa Ali isimli bir mütevellî tayin edilmişti. Bu kişi vakfın akarlarını kiraya verirken noksan bedellerle kiralamış ve kiralardan temin ettiği miktarı da vakfın kasasına teslim etmeyerek şahsi harcamalarında kullanmıştır. Ali öldükten sonra yerine oğlu Ahmet geçmiştir. Ancak bu dönem vakfın İstanbul'daki mütevelliyesi Hacer Hanım, Kandiye'deki mütevellî kaymakamı Ahmet'i azlederek, onun yerine 2 Aralık 1753 tarihinde Ali isimli başka birisini görevlendirilmiştir. Ayrıca, önceki mütevellî kaymakamı Ahmet'in muhasebesinin görülerek vakfa ait miktarın tahsil için bir arzuhâl yazmıştır.¹³⁸

¹²⁸ VGMA.VKF.İST.d., 570/251. Vakfın tescili Kandiye kadısı Mustafa b. Mehmed tarafından gerçekleştirilmiştir.

¹²⁹ Uzunluğu 50, genişliği 37,5 zira olmak üzere toplam 1.375 zirakare arsa olarak kaydedilmiş, ancak burada bir hesaplama hatası yapılmıştır. $50 \times 37,5 = 1.875$ yapar. 500 birim eksik yazılmıştır. 75 cm'den hesaplırsak 1.875 zirakare 1.406,25 m²'ye denk gelir, yuvarladığımızda 1.406 rakamını elde ederiz.

¹³⁰ Kandiye alındıktan sonra eyaletin beylerbeyliğine Ankebut Ahmed Paşa tayin edilmiştir. Ersin Gülsoy, "Kandiye", *DİA*, C. 24, İstanbul 2001, s. 305. Mahalle oluşumuna vakıflarıyla katkıda bulunan Ahmet Paşa'nın idareci olarak bulunduğu Kandiye'de ve Girit'in Hanya ile Resmo bölgelerinde vakıfları bulunmaktadır. *BOA*, C.EV., 206-10257.

¹³¹ Bu mahalle, Köprülü Mehmed Paşa'nın Aziz Tito Metropolitan Kilisesi'nden dönüştürdüğü caminin etrafında şekillenmiştir. Greene, *age*, s. 83.

¹³² Arsanın zirakare hesabı $86 \times 52 = 4.472$ olması gerekirken burada da bir hesaplama hatası yapılmış, 4472 yerine 4.467 yazılmıştır.

¹³³ Bir su kuyusu ve avlusu bulunan iki katlı evin, 16 odası ve 1 mutfağı vardır.

¹³⁴ Değirmenlerin bulunduğu arsa, Fazıl Ahmed Paşa Vakfı'ndan yılda 200 akçe karşılığında mukataa-yı zemin ile İbrahim Paşa'nın vakfına kiralanmıştır.

¹³⁵ VGMA.VKF.İST.d., 570/251-252. Söz konusu suyun debisi 7 masura yani 31,5 lt/dk şeklinde kaydedilmiş ve kimlerden satın alındığı detaylı bir şekilde belirtilmiştir. Bu 7 masura suyun 1 masurası mektebe 6 masurasının da hamama bağlanacağı belirtilmiştir.

¹³⁶ VGMA.VKF.İST.d., 570/252. Buradaki akçeler özellikle sağ akçe olarak kaydedilmiştir. Yani ayanı ve ağırlığı tam olmalıdır.

¹³⁷ VGMA.VKF.İST.d., 570/252.

¹³⁸ *BOA*, C. EV., 67-3322.

Kandiye'deki vakıf görevlilerinden bir diğeri de mektep hocasıdır. Sultan İbrahim Camii Mahallesi'nde inşa edilen mektebe bir hoca tayin edilecek ve günlük 20 akçe ücret alacak, aynı kişi mektebin bevvalı olacak ve bunun için de 2 akçe yevmiye alacaktı. Mektep hocası her vakitte talebeleri gönderdikten sonra 3'er İhlas suresi okuyacak ve bu duaları Hz. Muhammed'e, O'nun soyundan gelenlere ve arkadaşlarına, vâkıfın kendisinin, anne babasının ve bütün iman edenlerin ruhlarına hediye edecekti.¹³⁹

Zamanla eskimesi ve kullanılamaz hâle gelmesi durumunda mektebin tamir ihtiyacı müteveli vekili vasıtasıyla karşılanacaktı. Vakıf gelirlerinin fazlasından her sene 1000 kıyye zeytinyağı satın alınarak İstanbul'daki camide kullanılmak üzere asıl müteveliye gönderilecekti. Gelir fazlasının kalan kısmı da yine İstanbul'daki müteveliye gönderilecekti. Eğer vakıf zamanla işlemez hâle gelir ise vakıf mallarının Medine'deki fakirlere harcanacağı da yine vakfiyede belirtilen şartlardandı.¹⁴⁰

Eylül 1723'te tanzim edilen dördüncü vakfiyede, Kandiye'deki mektep vakfiyesinde bahsedilen 1.000 kuruş ile satın alınan ve aynı şartlarla vakfedilen farklı nitelikteki gayrimenkuller kaydedilmiştir. Bunlar, Hanya'da Abkarun nahiyesine bağlı Pinoz köyünde¹⁴¹ iki yağ değirmeni, zeytin ağaçlarının bulunduğu bir tarla,¹⁴² zeytin ağacı dikmek için hazır olan üç müzurluk tarla; Resmo'da Musalla Mahallesi'nde Sultan İbrahim Vakfı'ndan senede 70 akçe mukataa ile kiralanmış olan arsanın üzerindeki bir bina;¹⁴³ Kandiye'de Vezir-i Azam Mahallesi'nde bir bina¹⁴⁴ ve bir bahçe,¹⁴⁵ 109 m² bahçe, etrafı duvarla çevrili arsa üzerinde sabunhane¹⁴⁶ ve iki dükkân,¹⁴⁷ Defterdar Mahallesi'nde bir miktar arsa, meyve ağaçları ve mahzen,¹⁴⁸ Sofu Mehmed Paşa Mahallesi'nde¹⁴⁹ 1,5 dönüm havuzu ve kuyusu olan 3 masura suya sahip bostan ve yanında bir arsa; Kandiye'ye bağlı Pedye nahiyesine bağlı Hıyarlı Dere isimli yerde bir bahçe,¹⁵⁰ bu bahçenin yakınında 15, 18 ve 30 müzurluk tarlalardan oluşan bir çiftlik,

¹³⁹ VGMA.VKF.İST.d., 570/252.

¹⁴⁰ VGMA.VKF.İST.d., 570/252-253.

¹⁴¹ Buradaki gayrimenkullerin günlük 5 sağ akçe ile kiraya verileceği kaydedilmiştir.

¹⁴² *Altı müzur tohum istîab eder* ifadesiyle tarlanın alanı belirtilmiştir. Mora bölgesinde 1 müzur 90 okkaya denk gelmektedir. Ünal Taşkın, *Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri*, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elâzığ 2005, s. 94.

¹⁴³ Avlusu ve büyük bir mahzeni olan bina, dört oda, iki tuvalet, mutfak, büyük sofa ve divanhaneden müteşekkildir. Bahsi geçen mahzen için 3, diğer gayrimenkuller için 3 sağ akçe kira bedeli belirtilmiştir.

¹⁴⁴ Binanın dış kısmında Mahmud Kethüda Vakfı'ndan günlük iki çürük akçe mukataalı 67.5 m² arsa üzerinde bir berber dükkânı, her katında birer oda olan iki tane iki katlı ev; iç kısımda 478.5 m² arsa üzerinde iki katlı bir ev bulunmaktadır. Ali Kaptan'dan satın alınan bu iki katlı evin üst katında iki oda, tahta-bend, bir dehliz, bir mutfak, bir tuvalet, alt katında bir oda bulunmakta, ayrıca su kuyusu, bahçesi ve avlusu vardır. Söz konusu yapılar için günlük 1 sağ akçe kira bedeli olduğu kaydedilmiştir. VGMA.VKF.İST.d., 570/254. Burada tahta-bend olarak adlandırılan yerin, kesin olmamakla birlikte yarı açık asma kat şeklinde bir bölme olduğu düşünülmektedir. Hatice Gökçen Özkaya, "Osmanlı Evleri Üzerine Yeniden Düşünmek: 18. Yüzyıldan Dahiliyeli-Hariciyeli Beş İstanbul Evi Örneği", *METU.JFA*, 2018/1, (35:1), s. 257. Kandiye'deki gayrimenkullerin kira bedellerine bakıldığında, İstanbul'dakilerden farklı olarak sağ veya çürük akçe şeklinde ifade edildiklerine tanık olmaktadır. Oran olarak değerlendirecek olursak 3 sağ akçe 4 çürük akçeye tekabül etmektedir. *İstanbul Kadı Sicilleri Kısmet-i Askeriye Mahkemesi 19 Numaralı Sicil (H. 1109-1110/M. 1698-1699)*, Ed.: Coşkun Yılmaz, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2019, 848 Numaralı Hüküm, s. 1034.

¹⁴⁵ Bu bahçe şerbetçi Hüseyin isimli bir kişiye günlük 1 sağ akçe ile kiralanacaktır.

¹⁴⁶ Sabunhanenin günlük kirası 2 sağ akçedir.

¹⁴⁷ Bu dükkânların biri büyük biri küçük olarak belirtilmiştir. Büyüğü 1, küçüğü yarım sağ akçe ile kiralanacaktır.

¹⁴⁸ Defterdar Mahallesi'nde bulunan arsa ve mahzen için günlük 1 sağ akçe kira bedeli belirtilmiştir.

¹⁴⁹ Buradaki gayrimenkuller günlük 2 sağ akçe ile kiralanacaktır.

¹⁵⁰ Tahminen 8 dönüm olduğu belirtilen bahçenin içinde meyve ağaçları, dört odalı iki katlı bir bina, bir dam (bununla ahır benzeri bir yapı kastedilmek istenmiş olabilir), iki oda, kovanlık ve bir harabe oda bulunmaktadır. Hıyarlı Dere mevkiinde bulunan menzil, bahçe ve tarlalar için 5 sağ akçe kira bedeli belirtilmiştir. Metin içinde bahçe ile birlikte anılan üç ayrı tarladan oluşan çiftlik de muhtemelen bu kira bedeli içinde değerlendirilmiştir.

Pedye nahiyesinde İsfelan/İsfilan köyü içinde Aya İrini olarak bilinen yerde bir çiftlik,¹⁵¹ Kandiye'ye bağlı Temnos nahiyesine tabi Aya Arhonos köyünde¹⁵² bir ev,¹⁵³ hamam, ev yerleri, manastır,¹⁵⁴ bahçe¹⁵⁵ ve son olarak Sultan İbrahim Camii Mahallesi'ndeki mektebin yanında "mektepe bahçesi" olarak bilinen bahçe olarak kaydedilmiştir. Mektepe bahçesi icâre-i müeccele ile değil kıst ile kiralanacaktı. Yani elde edilen ürünün bir kısmı vakfa teslim edilecekti. Ancak bu payın ne kadar olduğu belirtilmemiştir. Bu bahçeden elde edilen gelirin bir kısmı ile su yolcu olarak tayin edilen kişiye 1 akçe yevmiye verilecekti. Kalan kısım ise vakfin giderleri için harcanacaktı.¹⁵⁶

İbrahim Paşa vakıflarının kuruluş esnasındaki ekonomik yapısıyla ilgili detayları vakfiyelerden anlamak mümkündür. Ancak sonraki dönemlere ait ekonomik değişimleri ve gelişimlerine dair bilgiler oldukça kısıtlıdır. Sakız Adası'ndaki gayrimenkullerin bir seneye ait gelir bilgileri ve İstanbul'daki vakfin üç senelik gider kaydı haricinde İstanbul'daki vakıflara dair bilgi bulunamamıştır. Ancak Kandiye'deki vakıf teşkilatı ile ilgili 23 Şubat 1841 ile 12 Mart 1851 tarihleri arasında kapsayan muhasebe kayıtları bizlere önemli bilgiler vermektedir. Bu kayıtların tablo olarak verilmesi uygun görülmüştür.

Sene	1257		1258		1259		1260		1261	
	Kuruş	Para	Kuruş	Para	Kuruş	Para	Kuruş	Para	Kuruş	Para
Mahlûlât Muaccelesi	49	30					29.440	6	23.159	32
Mahlûlâtın Alınan Kira							2.750		760	
Resm-i Ferâgat	162	20	276	33	180	11	6.129	21	822	23
İcârât	225	29	225	29	225	29	197	23	225	29
Toplam	437	39	502	22	406		38.517	10	24.968	4
Mâsarifât	132		462		426	16	831	10	195	31
Kalan	305	39	40	22	-20	16	37.686		24.772	13

Tablo 1: Kandiye'deki Vakfin 1257, 1258, 1259, 1260 ve 1261 Yıllarına Ait Muhasebe Kaydı¹⁵⁷

Sene	1262		1263		1264		1265		1266	
	Kuruş	Para	Kuruş	Para	Kuruş	Para	Kuruş	Para	Kuruş	Para
Mahlûlât Muaccelesi	47	22	1.906	5					411	9
Mahlûlâtın Alınan Kira										
Resm-i Ferâgat	148	20	104	24	437	25	543	15	464	7

¹⁵¹ Çiftliğin detayları 100 müzurluk tarla, 85 kök zeytin ağacı, bir kireç fırını, yarım dönüm bahçe, iki havuz, iki mağaza, samanlık, mandıra ve harman yeri olarak kaydedilmiştir. İsfelan/İsfilan köyündeki çiftlik, arazi ve bahçe 4 sağ akçe ile kiraya verilecektir.

¹⁵² Aya Arhonos köyündeki emlak arazi ve bahçe ile içinde akan sudan 4 masura su günlük 5 sağ akçe icâre-i müeccele ile kiralanacak ve buradan kalan su kaleye aktarılacaktır.

¹⁵³ Ev, dört oda, divanhane, mahzen ve ahırdan oluşmaktadır.

¹⁵⁴ Hamam, ev yerleri ve manastırın harabe olduğu ifade edilmektedir.

¹⁵⁵ İçinde badem ağaçları ile meyveli ve meyvessiz ağaçların olduğu, havuzlu, iki göz şaraphanesi olan ve içinden dere geçen 6 dönümlük bir bahçedir.

¹⁵⁶ VGMA.VKF.İST.d., 570/254-256.

¹⁵⁷ BOA, EV.d., 11511/2. Defterde tarihlerin kullanımı Rumi takvim ile verildiği için tam sene karşılıklarını ifade etmek açısından yazıldığı şekli ile aktarılmıştır. Miladi tarih aralığı metin içinde verildiği gibidir.

İcârât	170		50		457 ¹⁵⁸	7			451 ¹⁵⁹	18
Toplam	366	2	2.060	29	894	32	543	15	1.326	34
Mâsarifât	391	22	461	25	792	20	271		446	13
Kalan	-25	20	1.599	4	102	12	272	15	880	21

Tablo 2: Kandiye'deki Vakfın 1262, 1263, 1264, 1265 ve 1266 Yıllarına Ait Muhasebe Kaydı¹⁶⁰

Tablolarda vakfın gelir kalemleri, toplam masrafı ve bu masraf sonrası kalan miktar kaydedilmiştir. Söz konusu on yılın muhasebesi incelendiğinde önemli dalgalanmaların yaşandığı anlaşılmaktadır. 1260 ve 1261 yıllarında yüklü miktarda gelir elde edilmişken, 1259 ve 1262 yıllarında vakfın mali açıdan zararda olduğu görülmektedir. 1260-1261 yıllarındaki mahlûl muaccelesine ait miktarın fazlalığı bu yıllarda boşa kalan mülk devrinin fazla olduğunu göstermektedir. Bu miktar ne kadar fazla ise masraflardan sonra vakfın elinde kalan miktar da o kadar yüksek olmuştur. 1259 yılı muhasebesinde vakıf bakiyesinin eksi 20 kuruş 16 para, 1262 yılında ise eksi 25 kuruş 20 para olduğu ve bu açıkların İstanbul'daki vakfın¹⁶¹ hasılatından karşılandığı kaydedilmektedir. 1257-1266 yıllarını ihtiva eden on yıllık muhasebe kaydı incelendiğinde toplam gelir 70.023 kuruş 27 para, toplam gider 4.410 kuruş 17 para ve kalan miktar 65.613 kuruş 10 para olarak kaydedilmektedir. Tarih aralığı 1257 senesi Muharremi'nin başı ile 1266 senesi Şubatı'nın sonu şeklinde verilmiştir. Yani Hicri takvim ile başlayıp Rumi takvim ile sonlandırılmıştır. Yukarıdaki tabloların haricinde Rumi 1267 senesi muhasebesi incelendiğinde 107 kuruş 4 para gelir, 271 kuruş masraf kaydedilmiştir. Gelir-gider dengesine baktığımızda vakıf kasasında 163 kuruş 36 para açık olduğu anlaşılmaktadır.¹⁶²

Kandiye'deki vakfın gider kalemleri detaylı incelendiğinde maaş ve tamirat şeklinde iki ana grup ortaya çıkmaktadır. 1266 yılına ait mufassal bir muhasebe kaydından anlaşıldığı üzere maaş grubu içinde müteveli, câbi, kâtip, mektep hocası ve temizlik hizmetiyle ilgilenen görevliler bulunuyordu. Tamirâtı yapılan bina olarak ise sadece mektebe dair kayıtlar bulunmaktadır.¹⁶³ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde evkaf kataloğunda bulunan birkaç defter ve vakfiyeleri dışında İbrahim Paşa'ya ait vakıfların muhasebe bilgisine tesadüf edilmemiştir.

Sonuç

Vakıflar, İslam dünyasında, sosyal müesseselerin hayata tutunmasının ve kamu hizmetlerinin yürütülmesinin en etkili şekli olmuştur. Bu çalışmada devletin farklı kademelerinde görev yapmış ve zaman zaman bu görevlerden el çekirilmiş bir paşanın tesis ettiği vakıflar incelenmiştir. Kaptan-ı deryalık, beylerbeyliği, sancak beyliği, hac emirliği ve kethüdalık gibi devlet hizmetlerinde bulunmuş olan İbrahim Paşa, elde ettiği malvarlığını özellikle eğitim yolunda harcamış, kurduğu hayır kurumları sayesinde ismini uzun yıllar yaşatmıştır.

Kurmuş olduğu vakıfların yönetimi İbrahim Paşa tarafından evvela kendisine sonrasında ise çocuklarına ve daha sonra da azatlılarına şart edilmişti. Vakfiye hükümlerinin değiştirilemez olduğunu biliyoruz, ancak İbrahim Paşa, vakıflarında değişiklik yapma yetkisinin kendisinde olduğunu belirtmişti. Burada değişiklikten kasıt hayratın bozulması, dağıtılması şeklinde

¹⁵⁸ Buradaki icârât kaydı içerisinde 1262 senesi için 5 kuruş 29 para, 1263 senesi için 225 kuruş 29 para ve 1264 senesi için 225 kuruş 29 para kira bedeli kaydedilmiştir.

¹⁵⁹ Buradaki icârât kaydı içerisinde 1265 senesi için 225 kuruş 29 para ve 1266 senesi için de 225 kuruş 29 para kira bedeli kaydedilmiştir.

¹⁶⁰ BOA, EV.d., 11511/2.

¹⁶¹ "Diğer evkaf hesabından sarf olunmuş idiği" şeklinde kayıt düşülmüştür. Buradaki diğer evkaftan kastın İstanbul'da bulunan cami vakfı olduğu düşünülmektedir. Yukarıda da bahsedildiği gibi Kandiye'deki vakıf gelirleri gerekli yerlere harlandıktan sonra kalan kısım İstanbul'daki vakfa gönderilecekti. Zaruri bir durumda İstanbul'dan bu şekilde bir yardım alınması olağan bir durumdur.

¹⁶² BOA, EV.d., 14347/2.

¹⁶³ BOA, EV.d., 14256/7.

olmayıp, daha iyi şartlarla devamlılığının sağlanmasıdır. Bu durum yeni akarların satın alınması, işlemeyenlerin elden çıkarılması şeklinde yorumlanmalıdır. Vakfın denetimi ve dolayısıyla tâbiyeti de zamanla farklı nezaretlerin bünyesine intikal etmişti. Başlangıçta Kapı Ağası Nezareti'ne bağlı olan mektep vakfı, cami vakfının kurulmasıyla birlikte Haremeyn Nezareti'ne bağlandı ve uzun süre bu şekilde devam etti. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise Evkaf-ı Hümayun Nezareti'nin denetimine girdi. Nihayetinde 1935'te meydana gelen yeni düzenlemelerle tasfiye edildi.

İbrahim Paşa'ya ait vakıfları bir bütün hâlinde ele aldığımızda çok yönlü hizmetlere mazhar olduğunu görüyoruz. İstihdam edilen birçok personel ile çeşitli tahsisatın yapıldığı öğrenciler bulunuyordu. Vakfın bünyesinde cami, mektep, hamam, sebil, su hizmetleri, değirmen, dükkân, sabunhane, abdesthane, matbaa ve kütüphane türünden yapılar inşa edilerek bunlar insanların hizmetine sunulmuştu. Buralarda kullanılan kandil, mum, yağ, halı, kilim, hasır ve yakacak türünden masraflar ve bazı personelin yiyecek-giyecek gibi ihtiyaçları da vakfın gelirlerinden karşılanıyordu. Diğer taraftan vakfın sunduğu hizmetler sadece kendi içinde barındırdığı yapılarla veya kendi personeli ile sınırlı kalmıyordu. Hem kendi bünyesindeki birimlerde hem de farklı yerlerde gerçekleştirdiği eğitim hizmetlerinin oldukça önemli bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır.

İbrahim Paşa tarafından inşa ettirilen, biri İstanbul'da, diğeri Kandiy'e'de olmak üzere iki mektep bulunuyordu. Bunlar sıbyan mektebi statüsünde olup temel derslerin verildiği kurumlardı. Bu birimlerde hâce-i meşk, muallim/mektep hocası ve mektep halifesi gibi personel görev yapmaktaydı. Burada görevli hocaların dışında İstanbul'da Hoca Paşa Camii ve Sultan Ahmed Han Camii'nde farklı statüde eğitim görevlileri bulunuyordu. Dahası Mekke ve Medine'deki dersiâmlar vesilesiyle eğitim faaliyetlerinin kutsal topraklara kadar uzandığı anlaşılmaktadır.

Vakfın kuruluşunda hamam olarak kullanılan binanın da bu çerçevedeki dönüşümü önemli yere sahiptir. Söz konusu yapı hamam işlevini kaybettikten sonra, bir dönem matbaa olarak kullanıldı ve farklı nitelikteki okulların hizmetine girdi. 1892'de yaşanan deprem sebebiyle zarar gören bina bir müddet sonra yıkıldı ve buraya inşa edilen yeni yapı hukuk medresesi olarak kullanıldı. Daha sonra İstanbul Üniversitesi'nin hizmetine verildi. Halen İstanbul Üniversitesi nadir eserler kütüphanesi olarak kullanılmaktadır. Bu noktadan bakıldığında vakıf kurumlarının eğitim ile bağlantısı günümüzde de devam etmektedir. Vakıflar tarafından her kademe için kurulan okullar, vakıfların sağladığı maddi destekle okuyan öğrenciler ve yine vakıfların kütüphanelere sunduğu hizmetler bu minvalde birkaç örnek olarak gösterilebilir.

İbrahim Paşa iki defa kaptan-ı deryalığa getirilmiş ve farklı gerekçelerle bu görevlerinden azledilmiştir. Büyük kısmının bu dönemlerde kazanıldığı düşünülen malvarlığını vakıflara sarf ederek müsadereden korunmasını sağlamıştır. Zira azledilen devlet görevlilerinin malvarlığına devlet tarafından el konulması olağan bir uygulamaydı. Dahası kurduğu vakıfların tasarruf hakkını çocuklarına bırakarak onların geleceğini de teminat altına almıştır. Çıkış noktası ne olursa olsun İbrahim Paşa, kariyerinin parlak dönemlerinde, toplumun hizmetine sunduğu malvarlığı ile vakıflar tesis etmiş ve bunların ayakta kalması için büyük gayret göstermiştir.

Kaynakça

1. Arşiv Kaynakları

a. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BEO. (*Bab-ı Ali Evrak Odası*)

C. EV. (*Cevdet Evkaf*)

C. MF. (*Cevdet Maarif*)

İ. MVL. (*İrade Meclis-i Vala*)

ŞD. (*Şura-yı Devlet*)

EV.d. (*Evkaf Defterleri*), no: 10040, 11427, 11511, 14256, 14347.

A. DVNSMHM. d. (*Bab-ı Asafl/Divan-ı Hümayun Sicilleri/Mühimme Defterleri*), no: 116, 119, 126, 127.

b. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)

VKF.AND.d. (*Mücedded Anadolu Vakfiye Defterleri*), no: 580, 582/1, 593.

VKF.İST.d., (*İstanbul Vakfiye Defterleri*), no: 570.

2. Yayınlanmış Arşiv Kaynakları

İstanbul Kadı Sicilleri Kısmet-i Askeriye Mahkemesi 19 Numaralı Sicil (H. 1109-1110/M. 1698-1699), Ed.: Coşkun Yılmaz, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2019.

3. Kütüphane Kaynakları

ADIYEKE, Ayşe Nükhet, Nuri Adıyeke, *Fethinden Kaybına Girit*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2006.

AKGÜNDÜZ, Ahmet, "İcâreteyn", *DİA*, C. 21, İstanbul 2000, s. 389-391.

AKTEPE, M. Münir, "Kapudân-ı Derya Moralı Aşçı Hacı İbrahim Paşa ve Vakfiyeleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 6, İstanbul 1975, s. 177-203.

ATALAR, Münir, "Emîr-i Hac", *DİA*, C. 11, İstanbul 1995, s. 131-133.

Ayvansarayî Hafız Hüseyin, *Camilerimiz Ansiklopedisi*, C. I, Haz.: İhsan Erzi, Tercüman Aile ve Kültür Kitaplığı Yayınları, İstanbul 1987.

BAYRAM, Sadi, Adnan Tüzen, "İstanbul-Üsküdar Ayazma Camii ve Ayazma Camii İnşaat Defteri", *Vakıflar Dergisi*, S. XXII, Ankara 1991, s. 199-287.

BOSTAN, İdris, "Kapudan Paşa", *DİA*, C. 24, İstanbul 2001, s. 354-355.

BUZPINAR, Ş. Tufan, "Surre", *DİA*, C. 37, İstanbul 2009, s. 567-569.

ÇAM, Mevlüt, İbrahim Turhan, Rıdvan Enes Akçatepe, *Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv Rehberi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2020.

ÇEÇEN, Kazım, "Sinan'ın Yaptığı Su Tesisleri", *Mimarbaşı Koca Sinan: Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, C. 1, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1988, s. 437-461.

- ÇEVİRİMLİ, Nilgün, “Vakfiyelere Göre 15.-19. Yüzyıllarda İstanbul’da Ev Tanımlarına İlişkin Bir Değerlendirme”, *Turkish Studies*, Volume 9/10, Ankara Fall 2014, s. 315-333.
- DANIŞMEND, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. 5, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971.
- ERDEM, Sargon, “Buhur”, *DİA*, C. 6, İstanbul 1992, s. 383-384.
- ERKAL, Mehmet, “Arşın”, *DİA*, C. 3, İstanbul 1991, s. 411-413.
- ERTEM, Adnan, “Osmanlı’dan Günümüze Vakıflar”, *Vakıflar Dergisi*, S. 36, Ankara 2011, s. 25-65.
- EYİCE, Semavi, “İbrâhim Paşa Külliyesi”, *DİA*, C. 21, İstanbul 2000, s. 343-345.
- GENÇ, Mehmet, “Nâzır”, *DİA*, C. 32, İstanbul 2006, s. 449-450.
- GOLOĞLU, Mahmut, *Trabzon Tarihi*, Kalite Matbaası, Ankara 1975.
- GREENE, Molly, *A Shared World Christians and Muslims in the Early Modern Mediterranean*, Princeton University Press, New Jersey 2000.
- GÜLSOY, Ersin, “Kandiye”, *DİA*, C. 24, İstanbul 2001, s. 303-305.
- İbnü’l-emin Mahmut Kemal, Hüseyin Hüsametdin, “Evkaf-ı Hümayun Nezaretinin Kuruluş Tarihi ve Nazırlarının Hal Tercümeleri”, Haz.: Nazif Öztürk, *Vakıflar Dergisi*, C.15, Ankara 1982, s. 89-99.
- İPŞİRLİ, Mehmet, “Dersiâm”, *DİA*, C. 9, İstanbul 1994, s. 185-186.
- KARAKULAK, Mesut, *Türkistan’da Efendiler ve Köleler*, Kronik Yayınları, İstanbul 2020.
- Kazasker Mehmed Hafid, *Sefinetü’l-vüzerâ*, Neşreden: İsmet Parmaksızoğlu, Şirketi Mürettibiye Basımevi, İstanbul 1952.
- KILIÇ, Orhan, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti’nin İdari Taksimatı – Eyalet ve Sancak Tevcihatı*, Şark Pazarlama, Elazığ 1997.
- KİEL, Machiel, “Tripoliçe”, *DİA*, C. 41, İstanbul 2012, s. 314-315.
- KOÇU, Reşad Ekrem, “Ali Paşa”, *İA*, C. 1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1978, s. 326-327.
- KURNAZ, Cemal, “Hilal”, *DİA*, C. 18, İstanbul 1998, s. 11-13.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C. 3, Haz.: Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul Haziran 1996.
- OĞUZ, Tuba, “Osmanlıların Klasik Dönem Muhasebecileri ve Telif Ettikleri Muhasebe-Matematik Eserleri”, *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. 15, Temmuz 2018, s. 98-145.
- ÖKSÜZ, Mustafa, *Şem’ dâni’zâde Fındıklılı Süleyman Efendi’nin Mür’i’ t-tevarih Adlı Eserinin (180B-345A) Tahlil ve Tenkidi Metni*, (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2009.
- ÖZCAN, Abdülkadir, “Silâhdar Mehmed Ağa”, *DİA*, C. 37, İstanbul 2009, s. 194-197.
- ÖZKAYA, Hatice Gökçen, “Osmanlı Evleri Üzerine Yeniden Düşünmek: 18. Yüzyıldan Dahiliyeli-Hariciyeli Beş İstanbul Evi Örneği”, *METU.JFA*, 2018/1, (35:1), s. 243-262.

- ÖZTÜRK, Nazif, "Mütevelli", *DİA*, C. 32, İstanbul 2006, s. 217-220.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. 2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983.
- PAY, Salih, "Klasik Dönem Osmanlı Külliyyelerinde Personel Sistemi", *Türkler*, C. 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 491-509.
- PUL, Ayşe, *Anonim Bir Osmanlı Kaynağına Göre Girit'in Fethi*, Gece Kitaplığı, Ankara 2017.
- Râşid Mehmed Efendi, *Târih-i Râşid*, C. 2, Haz.: Abdülkadir Özcan, Baki Çakır, Yunus Uğur, Ahmet Zeki İzgöer, Klasik Yayınları, İstanbul Mayıs 2013.
- Râşid Mehmed Efendi, *Târih-i Râşid*, C. 3, Haz.: Abdülkadir Özcan, Baki Çakır, Yunus Uğur, Ahmet Zeki İzgöer, Klasik Yayınları, İstanbul Mayıs 2013.
- Silâhdar Fındıklılı Mehmet Ağa, *Nusretname*, C. II, Sadeleştiren: İsmet Parmaksızoğlu, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969.
- Süleyman Nutki, *Kamûs-i Bahri*, Haz.: Mustafa Pultar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.
- ŞAHİN, Soner, *Değişim Sürecinde Osmanlı Mimarlığı III. Ahmet ve I. Mahmut Dönemi (1703-1754)*, (İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2009.
- ŞAHİN, Soner, "Süleymaniye Semti'nde bir III. Ahmet Devri Eseri: Kaptan İbrahim Paşa Külliyesi", *Süleymaniye Ulusal Sempozyum/Şehir ve Medeniyet*, 23-25 Kasım 2007, Süleymaniye-Eminönü İstanbul, s. 494-501.
- TANMAN, M. Baha, "Divanhâne", *DİA*, C. 9, İstanbul 1994, s. 437. s. 437-444.
- TAŞKIN, Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri*, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elâzığ 2005.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV, 1. Bölüm, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1978.
- YAĞCI, Zübeyde Güneş, "Osmanlı'da Yasal Olmayan Kölelik ve Köleleştirme Yöntemleri", *XVI. Türk Tarih Kongresi*, C. IV, Kısım III, Ankara 20-24 Eylül 2010, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 1623-1640.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin, "Sosyal Teşkilâtlar Bütünlüğü Olarak Osmanlı Vakıf Külliyyeleri", *Türk Kültürü*, S. 219, Ankara 1981, s. 262-271.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin, "Vakıf İstılahları Lügatçesi", *Vakıflar Dergisi*, S. XVII, Ankara 1983, s. 55-60.
- YILDIZ, Kenan, "Osmanlıda İcâreteynin Başlangıç Tarihi Meselesi: İlk Uygulamalara Dair Tespitler", *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Sayı: V/2, Aralık 2019, s. 25-46.
- YILDIZ, Murat, "Vakfiyelerine Göre Veziriazam Amcazade Hüseyin Paşa Evkafı", *Vakıflar Dergisi*, S. 35, Ankara 2011, s. 81-105.
- YÜKSEL, Hasan, "Vakfiye", *DİA*, C. 42, İstanbul 2012, s. 467-469.

Summary

İbrahim Pasha was born in the town of Tripoliçe located in Mora. As it is seen from his foundation, his father's name was Selim, and his grandfather's name was Hüseyin. İbrahim Pasha came to Istanbul at a young age and started to work in kitchen at the palace and performed several duties. He was given the title of cook with this opportunity. He is also known as *Moralı* besides his title of cook. Then, when Çorlulu Ali Pasha was the governor of Tripoli, İbrahim Pasha, his chamberlain, was appointed as the chief admiral with the rank of vizier for the first time on December 18, 1706. İbrahim Pasha, who sailed to the Mediterranean with the navy on May 5, 1707, returned to Istanbul with five pirate ships and many captives on September 15, 1707. While İbrahim Pasha made his second Mediterranean voyage from 3 May to 24 October 1708, he made his third Mediterranean voyage between 28 May- 29 September 1709. A great deal of booty was taken thanks to these voyages. A considerable share was given to İbrahim Pasha from this booty gained which formed the basis of the assets that İbrahim Pasha transferred to foundations.

Soon after, İbrahim Pasha, the governor of Egypt, was discharged from this position and imprisoned. Later on, he had administrative positions in the Sayda-Beirut, Jerusalem and Aleppo regions. İbrahim Pasha, who served as the chief admiral for the second time on February 14, 1717, achieved significant success against the Venetian fleet in the Mediterranean. He was discharged from the chief admiral on April 2, 1718 and he was granted to Trabzon Province on the condition that Azak Castle be preserved. İbrahim Pasha, who remained in this duty until May 1721, later became the guardian of Heraklion and the governor of Crete. He died in the spring of 1725 (Şaban 1137) and was buried in the courtyard of the school he had built in Heraklion.

Foundations have been the most effective way of social institutions holding on to life and performing public services in the Islamic world. In this study, foundations established by a pasha who served at different positions in the state and were discharged from these positions from time to time were examined. İbrahim Pasha, serving in the government as a chief admiral, governor, governor of a sanjak, emirate of hajji, and chamberlain, spent his wealth especially on the way of education. He kept his name alive for many years thanks to the charities he established.

This study, based on the foundations, aims to explain the establishment, operation and services to the society of the İbrahim Pasha foundations. Endowments are documents showing the foundation's identity. These records, kept during the registration of the foundation, have great importance in terms of being able to read the details of the foundation that was built. The copying records of the endowments in the 570 numbered Istanbul Foundation Book in the Archives of the General Directorate of Foundations were used in this study. In this endowment book, four foundations of Hacı İbrahim Pasha, which were organized in different years, are written subsequently.

When we look chronologically, the first two of the 4 foundations established by İbrahim Pasha were in Istanbul and the other two were in Heraklion. The first foundation is dated May 9, 1706. It was founded to meet the needs of the infants' school, which was planned to be built by the foundation itself in Istanbul. The second foundation, dated 23 March 1708, was organized for the mosque foundation, which was built in Istanbul. According to records in the endowment dated September-October 1722, the third foundation, which was established to cover the expenses of the school built in Heraklion, was donated 1,000 kurus in cash. This money was given on condition that it wasn't lent at interest and it was used to purchase olive oil and yielding new real estates to the foundation, by the district governor of the trustees. Exactly one year later, the reason for the arrangement of the fourth endowment, which was registered in September 1723, was to ensure that the real estates purchased on the condition stated here were registered with the foundation. So, we can say that although Hacı İbrahim Pasha had four foundations, he had three independently established foundations. When these foundations are evaluated as a whole, it will be seen that important activities are carried out in the field of education.

The management of the foundations İbrahim Pasha established was given first to himself, then to his children and then to his released servants. We know that the provisions of the foundation cannot be changed, but İbrahim Pasha stated that he has the authority to make changes in his foundations. What is meant by change here is not to spoil or distribute charity, but to ensure its continuity with better conditions. This situation should be interpreted as purchasing new real estates and disposing of useless ones. The supervision of the foundation, and therefore its nationality, gradually passed over to different supervisors. The school foundation, which was affiliated to the Kapı Ağası Ministry in the beginning, was connected to the Haremeyn Ministry with the establishment of the mosque foundation and continued in this way for a long time. From the second half of the 19th century, it came under the control of the Ministry of Foundations. Eventually, it was closed out with the new regulations that occurred in 1935.

When the foundations of İbrahim Pasha are considered as a whole, it can be seen that they receive several services. There were many staff employed and also there were students whose requirements were provided. Structures such as mosques, schools, baths, public fountains, water services, mills, shops, soap shops, ablution rooms, printing houses and libraries were built within the body of the foundation and these were put into service for people. The expenses for oil lamps, candles, oil, carpets, rugs, mats and firewood and the requirements of some personnel such as food and clothing were also met from the income of the foundation. On the other hand, the services offered by the foundation were not

limited to the buildings or its own employee. It is understood that the education services provided both in its own units and in different places took an important place.

There were two schools, one in Istanbul and the other in Heraklion, built by İbrahim Pasha. These were the institutions in the status of sibyan school where the basic courses were given. In these units, employers such as hace-i meşk, teachers and school caliph were working. Apart from these teachers there were educators of different statuses in Hoca Pasha Mosque and Sultan Ahmed Han Mosque in Istanbul. Moreover, it is understood that educational activities extend to the holy lands through the lectures in Mecca and Medina.

The transformation of the building used as a bathhouse in the foundation, has an important place in this framework. After this bathhouse lost its function of bathhouse it was used as a printing house for a while and entered the service of different schools. The building, which was damaged due to the earthquake in 1892, was demolished after a while and the new building built here was used as a madrasa of law. Later, it was put into service of Istanbul University. It is still used as the rare works library of Istanbul University. From this point of view, the connection of foundation institutions with education continues today. Schools established by foundations for all levels, students studying with the financial support provided by foundations, and services offered to libraries by foundations can be cited as a few examples in this regard.

İbrahim Pasha was brought to the rank of chief admiral twice and was discharged from these duties for different reasons. He protected his wealth which was thought to be earned during his chief admiral times by establishing foundations. Because it was a usual practice to seize the assets of discharged state officials by the state. Moreover, he protected his childrens future by giving the right of disposition of the foundations to them. Regardless of his starting point, İbrahim Pasha established foundations with the wealth he put at the service of the society during the heyday of his career and showed great effort to keep them alive.

